

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

RACIONALISMUS A EMPIRISMUS V ETICE SOCIÁLNÍ PRÁCE

Vedoucí práce: Doc. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.

Autor práce: Bc. Jana Paterová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: Druhý

2013

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

2. dubna 2013

Bc. Jana Paterová

.....

Děkuji vedoucímu diplomové práce panu doc. Tomáši Machulovi, Ph.D., Th.D.
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

1	Úvod	5
2	Etické teorie v sociální práci	7
2.1	Vlastní úsudek	10
2.2	Problém moci a pomoci	12
2.3	Motivace sociálního pracovníka	14
2.4	Shrnutí	17
3	Konkrétní etické teorie	19
3.1	Kantova racionalistická etika	20
3.1.1	Člověk a blaženost	21
3.1.2	Vůle a povinnost	23
3.1.3	Lidské jednání	27
3.1.4	Maxima a obecný zákon	28
3.1.5	Kategorický a hypotetický imperativ	30
3.1.6	Moralita a legalita	32
3.1.7	Shrnutí	34
3.2	Humova empiristická etika	35
3.2.1	Mravnost	36
3.2.2	Blahovůle a sebeláska	38
3.2.3	Sympatie a povinnost	40
3.2.4	Ctnost a neřest	42
3.2.5	Ceněné lidské vlastnosti	44
3.2.6	Společnost a spravedlnost	46
3.2.7	Shrnutí	48
3.3	Etika péče	50
3.3.1	Péče a vztah	51
3.3.2	Péče a společnost	54
3.3.3	Etika péče a spravedlnost	56
3.3.4	Vztah etiky péče, racionalismu a empirismu	58
3.3.5	Shrnutí	63
4	Využití etických teorií v běžném i profesním životě	66
5	Závěr	73
6	Seznam použité literatury	76
7	Abstrakt	78
8	Abstract	79

1 Úvod

Toto téma jsem si vybrala, jelikož etika, filosofie a jejich propojení v rámci etických teorií hrají důležitou roli v rozhodování a myšlení každého z nás. Byť si to ne vždy plně uvědomujeme, zásadně ovlivňují naše následné rozhodnutí. V průběhu rozhodování zohledňujeme osobní hodnoty, jež se více či méně blíží hodnotám etickým. Proto je třeba konkrétní rozhodnutí podrobit etické reflexi, a pokud uspěje, lze jej prohlásit za eticky správné. Chápeme-li člověka, jakožto bytost toužící po dobru, sehrává etika, představující určitý mravní ideál, zásadní roli v životě každé lidské bytosti. Sociální pracovník zohledňuje etické hodnoty v procesu rozhodování vědomě a přirozeně, protože důkazem profesionality je schopnost aplikovat etické hodnoty a zásady v praxi. Tím spíše, že většinou spolurozhoduje o někom druhém, tedy klientovi.

V dnešní době se klade velký důraz na profesionalitu sociálního pracovníka. Pod tímto pojmem si lze představit hned několik rovin profesionality. Mohou to být znalosti a vzdělání, respekt a loajalita vůči zaměstnavateli nebo třeba zkušenosti. Já však usuzuji, že na první místo v definici profesionality sociálního pracovníka patří osobní přesvědčení a touha pomoci druhému člověku. Ovšem, že i ostatní prvky profesionality jsou nezbytné a potřebné, ale v honu za jejich dosažením občas zapomínáme, co je podstatou sociální práce.

I dobrý zájem a osobní přesvědčení však vyžadují i jiné motivy jednání. Příkladem je formování vlastní osobnosti pomocí etických teorií. Dobrý zájem vždy nepřináší stejně dobré výsledky, jelikož rozhodnutí vychází pouze ze subjektivního, byť dobrého, přesvědčení. Je třeba se opřít o objektivní hodnoty, jež obstojí při vysvětlování pohnutek k jednání u druhých.

Sociální práce nezávisí na kvótách či číslech, v sociální práci jde o kvalitu prováděné pomoci. K tomu přispívá i přítomnost etiky a etických teorií ve výkonu této pomáhající profese. Sociální pracovník disponuje jistou mocí, díky níž je schopen ovlivnit jak společenské struktury, tak život a vnímání klienta. Moc je však třeba využívat spravedlivě a zodpovědně. Důležitým momentem v životě sociálního pracovníka je mimo jiné uvědomění si skutečné motivace pro tuto profesi. V obou případech sehrává etika i etické teorie zásadní roli, jelikož zastávají základní etické hodnoty a jsou garanty obecného a zároveň spravedlivého zájmu. Dále by sociální

pracovník měl být schopen svá rozhodnutí či jednání odůvodnit a to i z pohledu etiky. Schopnost etické argumentace a zdůvodnění je důkazem porozumění etickým hodnotám a zároveň i ukázkou převedení teorie do praxe, tedy schopnost aplikovat teoretické poznatky v praxi.

Začínající sociální pracovník nebo student sociální práce má oproti zkušenějším kolegům jednu zásadní nevýhodu a tou je právě nedostatek zkušeností z praxe. Toto vědomí vede člověka k pokoře, jelikož si svou nedokonalost připouští. Na druhé straně, vzdělává-li se v etice a etických teoriích a dokáže-li je následně zhodnotit při procesu rozhodování, získává novou kompetentnost, jež alespoň do určité míry nahrazuje zkušenosti. Eticky správné rozhodování je třeba neustále tříbit, avšak přispívá k objektivitě a profesionalitě sociálního pracovníka.

Tuto práci je možné rozdělit na dvě části. První se zabývá etikou a etickými teoriemi v sociální práci obecně. Zaměřím se na pozitiva, která sociálnímu pracovníkovi přináší. Zmíním se také o možných důsledcích nesprávné aplikace. Druhá část práce je zaměřena na konkrétní etické teorie. Zvolila jsem Kantovu racionalistickou etiku, Humovu empiristickou etiku a etiku péče. Nejprve zdůvodním svůj výběr, poté popíši, objasním jejich rozdílnost a zhodnotím obě teorie v kontextu sociální práce. U etiky péče budu postupovat stejně, přidám však jisté porovnání této moderní teorie s dvěma výše zmíněnými. V poslední části své diplomové práce se zaměřím na komplexní zhodnocení etických teorií obecně a přednesu závěry, k nimž jsem v průběhu práce dospěla.

Mým úkolem tedy bude, co nejvíce objasnit pozici etických teorií v sociální práci a pokusit se dohledat výchozí pozici moderní etické teorie – etiky péče. Má hypotéza, jež se v průběhu práce potvrdí nebo vyvrátí, zní takto: Myslím si, že etické teorie mají společný základ, který tvoří základní etické hodnoty. Proto usuzuji, že přes rozpor v metodě se v základě shodují. A to i přes to, že dnes panuje značná pluralita názorů. V rámci tohoto úkolu se zaměřím ještě na objasnění role etických teorií v procesu rozhodování sociálního pracovníka.

Základní literaturou pro tuto práci jsou knihy Immanuela Kanta, Davida Huma, Carol Gilligan a Virginie Held. Aby se však tato práce nezabývala pouze filosofií a etikou a měla co říci i k oblasti sociální práce, čerpala jsem z knih Oldřicha Matouška, Ivana Úlehly, Karla Kopřivy, Sarah Banks a mnohých dalších.

2 Etické teorie v sociální práci

Etické teorie mají ve výkonu sociální práce své místo. I přes to, že je úsudek sociálního pracovníka třiben a kultivován již během studia, není vždy správné spoléhat jen sám na sebe. Obzvláště v situacích, kdy si pracovník není zcela jistý. Vzdělávání a zdokonalování úsudku pokračuje po celý život. V tomto případě není chápán jako nekritický, sobecký názor, ale jako odůvodněný a odborný názor profesionála ve svém oboru. Sociální pracovník zůstává vždy v první řadě člověkem, který není neomylný, proto by své názory a myšlenky neměl brát absolutně. Je správné a pro sociálního pracovníka přímo nezbytné, aby občas podrobil svá tvrzení a motivy jednání kritické revizi. To znamená, každý by se měl občas obrátit k objektivním instancím. Touto instancí může být druhý člověk, který nahlíží na situaci méně zaujatě a s odstupem nebo etika a etické teorie.

Sociální pracovník by měl mít povědomí o etice a měl by být schopen pracovat s etickými teoriemi. Matoušek řadí schopnost uplatňovat teorii v praxi na první místo žebříčku kompetencí sociálního pracovníka.¹ Z toho plyne, že nestačí teorie znát, je třeba s nimi umět pracovat. Není vhodné etické teorie jakkoliv překrucovat či opravovat k vlastnímu užítku. Hodnota etické teorie tkví právě v objektivitě, v objektivně uznávaných hodnotách, jež zastupuje. Na druhou stranu však není možné brát etické teorie jako jakési metody správného postupu. Neměly by být chápány jako další pracovní metoda pro sociální práci. V oblasti sociální práce neexistuje přesný návod, který, bude-li přísně dodržován, povede zákonitě k úspěchu.

Žít eticky správně není vždy snadné, etika nepřináší návod na jednoduchý život. Napomáhá však žít hodnotně a spravedlivě. Za celou historii lidstva vzniklo mnoho etických teorií, alespoň v některých by se měl sociální pracovník umět orientovat. Cíl všech etických teorií, byť se mnohdy liší v metodologii a názvosloví, je stejný. Stát se lepším a mravním člověkem, který se rozhoduje spravedlivě a morálně. Kritériem mravnosti může být užitečnost, povinnost, prospěšnost a mnoho dalších, proto přicházejí jednotlivé teorie s vlastními postupy, jak mravnosti dosáhnout.

Každý člověk, má-li tu možnost studovat a poznávat jednotlivé etické teorie, si postupně osvojí většinou jednu, která je jeho povaze a charakteru nejbližší. Cíl, jehož by

¹ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 15

rád dosáhl je totožný nebo alespoň podobný cíli oné teorie. Postup přibližně či úplně odpovídá postupům, jakých sám užívá. Tedy, někdo je povahou „Kantovec“ jiný zase utilitarista.

Nalezení své oblíbené teorie je prvním krokem k úspěchu, řídí-li se jí člověk, má možnost revidovat své jednání s ohledem na hodnoty a postupy, jež zastává daná teorie. Nabízí se mu tím možnost objektivně hodnotit vlastní jednání. Vystoupit ze subjektivní perspektivy a soustředit se na objektivní hodnoty. Dalším nezbytným krokem je ověření vybrané teorie ostatními, alespoň některými etickými teoriemi. Tím je možné se vyhnout zkostnatělosti a pokřivení. Řídí-li se člověk stále stejnou teorií, kterou v průběhu nijak nepřezkoumává, jak s její původní myšlenkou, tak s ostatními etickými teoriemi, může dojít k přetvoření a přizpůsobení vlastnímu užítku a prospěchu. Tento krok si člověk ne vždy uvědomuje, proto je vhodné občas podrobit vybranou teorii zkoušce ryzosti a pravdivosti.

Etické teorie neobohacují pouze osobní život člověka, ale především také život pracovní. Sociální práce se vyznačuje silným důrazem na rozhodování pracovníka. Rozhodování je každodenní součástí výkonu sociální práce. Znakem dobrého sociálního pracovníka je schopnost rychle, správně a odpovědně rozhodovat. Není-li si v nějaké situaci pracovník jistý svým vlastním, odpovědným úsudkem, je vhodné obrátit se k dané, zvnitřnělé etické teorii a podrobit možná rozhodnutí objektivnímu zhodnocení.

Základním stavebním kamenem sociální práce je profesionální vztah. Profesionalitu vztahu zajišťuje sociální pracovník, který si je vědom jasných pravidel a hranic, jež z takového vztahu plynou. Pracovník zastává objektivní stanovisko, je otevřený klientovým požadavkům a nárokům, které do spolupráce přináší. Během spolupráce reprezentuje normy a hodnoty společnosti, ne pouze své, avšak zůstává vlídný a rovnocenně naladěný.² Udržet si objektivní postoj je důležitým faktorem rovnocenného přístupu ke klientovi. Dalším klíčovým pojmem vztahu je důvěryhodnost, klient nejprve testuje sociálního pracovníka a až poté si k němu získává důvěru. Důvěra neodmyslitelně patří k otevřenosti, která je pro profesionální vztah zásadní.

Neexistuje-li vztah, neexistuje ani úspěšná spolupráce mezi klientem a sociálním pracovníkem. V sociální práci je vztah nadřazen slepé autonomii a individualismu. Vztahovost patří k základní lidské vlastnosti, proto je důležitá pro každého člověka, ne

² Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 166

jen sociálního pracovníka. Každý je neopakovatelnou a jedinečnou individualitou. To znamená, že se člověk nedá nikým jiným plně nahradit, jsme příliš rozdílní. Všechny nás však spojuje potřeba blízkosti a vztahovost. Není správné na tyto potřeby zapomínat nebo je jakýmkoliv způsobem znevažovat. Jsou pro člověka bytostně důležité a nezbytné.³

Dnešní postmoderní doba je dobou individualismu a nezávislosti, avšak v sociální práci není žádoucí, aby tento princip zastínil všechny ostatní. Víceméně každý člověk žije svůj život zodpovědně a svobodně. Cílem však není nekonečný boj bez pravidel, v němž je hlavním bodem demonstrace vlastní jedinečnosti a odlišnosti. Člověk je ve své podstatě autonomní bytostí. Na druhou stranu by neměl opomíjet skutečnost, že je tvor společenský a na druhých vždy do jisté míry závislý. V mezilidských vztazích se vyžaduje jistá spolupráce a respekt.⁴

I v oblasti mezilidských vztahů se dají využít etické teorie. Pomocí otázek, které se tážou po etických hodnotách, dojde člověk k objektivní pravdě, jež mu otevře oči a ukáže, jak se věci skutečně mají. Začne-li se každý tázat sám sebe, zda je jeho postoj spravedlivý i vůči ostatním nebo zda je užitečný a výhodný i pro druhé, může snáze napravit chyby a lépe přijmout fakt, že není možné být absolutně nezávislý a bezhlavě samostatný.

Etika a etické teorie mohou udávat hranice a limity vztahu jak na straně sociálního pracovníka, tak klienta.⁵ Musí-li se člověk rozhodovat rychle a jednoznačně v obtížných situacích, je velmi vhodné obrátit se k etice a jejím teoriím. Stačí si položit jednoduchou otázku „Bylo by toto rozhodnutí spravedlivé?“ nebo „Chtěla bych, aby se mnou takto jednali druzí?“ nebo také „Kdo všechno bude mít z mého rozhodnutí užitek?“ Pokud si člověk položí některou z těchto otázek, znamená to, že vystoupil ze sobecké perspektivy, kde cílem všech jednání je vlastní užitek a prospěch.

Každý jedná podle toho, co je jeho názorům či povaze bližší. Abychom mohli zjistit, zda bylo jednání správné či ne, musíme se obrátit k objektivnějším hodnotám, než jsou pouze naše subjektivní tužby a chtění. A právě tuto objektivitu, do jisté míry, zaručuje etika. Proč pouze do jisté míry? Protože konečný úsudek vždy závisí na konkrétním jedinci a na tom, jak moc je schopen či ochoten se oprostít od vlastního já, tedy ega. Avšak sociální pracovník by, jakožto profesionál, měl být schopen

³ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 53

⁴ Srov. HENRIKSEN, J.-O.; VETLESEN A.J. *Blízké a vzdálené*, s. 75

⁵ Srov. Tamtéž, s. 22-23

upřednostňovat zájmy klienta více než vlastní. Není-li nezbytně nutné jednat direktivně, je klient tím, kdo přichází s řešením. Tento postup přispívá k samostatnosti, sebedůvěře a sebe uschopňování klienta. Získání důvěry ve vlastní schopnosti je nezbytným krokem pro budoucí samostatné rozhodování a řešení problémových situací. Sociální pracovník by měl být zprostředkovatelem pomoci, ne jednostranným pomocníkem.

2.1 Vlastní úsudek

Heslem dnešní doby by mohlo být prohlášení: „Spoléhám pouze na sebe“. Samo o sobě není na tomto tvrzení nic špatného. Je to jistě prohlášení zodpovědného a autonomního jedince s vlastním názorem. Občas se však zdá, že mnozí, kteří podobné věty prohlašují a řídí se jimi, na zodpovědnost s tím bezpodmínečně spojenou, zapomínají. Toto prohlášení vyžaduje zralý úsudek a moudrost.

Autonomie rozhodování je spojená s moudrostí, která zastřešuje celého člověka. Její místo v hodnotovém žebříčku vlastností by mělo být co nejvýše. Moudrost je vlastností, kterou si člověk osvojuje v průběhu života, jde o vlastnost získanou, ne vrozenou. Moudrost je spojená s pokorou a vědomím vlastní nedokonalosti. Člověk není neomylný, k dokonalosti máme každý různě daleko. Moudrost člověku velí, aby nepodléhal jen svým tužbám a obracel se při rozhodování k objektivním metodám.

Lidé, byť jsou z podstaty všichni stejní, se zároveň často různí v názorech a postojích. Každý člověk má v sobě vidinu dobra, kterou následuje, avšak postup k cíli si každý volí podle sebe sama. Spory vznikající odlišností názorů jsou pro člověka mnohdy překvapivé. Obzvláště, nesetkává-li se s nimi často. V takových případech je snadné odsunout objektivitu na vedlejší kolej a ustanovit vlastní názory jako absolutní pravdy. Nestává se to vždy a každému, ale není to neobvyklé. Ani konkrétní etické teorie nejsou neomylné a absolutně platné, i ony byly sestaveny člověkem. Nabízejí však objektivní náhled a širší úhel pohledu na věc. Napomáhají tak předcházet nahlížení situace a daného problému jen vlastní optikou.⁶

Na druhou stranu mohou etika a etické teorie nastavit zrcadlo konkrétním názorům a rozhodnutím. Člověk tak získává odstup od svého jednání a podrobuje průzkumu své postoje a soudy. Možnost změny je vždy přítomna, jen si ji člověk musí

⁶ Srov. HENRIKSEN, J.-O.; VETLESEN A.J. *Blízké a vzdálené*, s. 203

uvědomit a připustit. Nikdy není příliš pozdě na revizi vlastních postojů. Ač je člověk obecně považován za dobrého, neustále existuje možnost zdokonalení a rozvoje. A to i v oblasti rozhodování, myšlení a jednání.⁷

Vše, co bylo výše řečeno, platí i pro sociálního pracovníka. Nejen jako vedlejší produkt rozvoje, ale jako nutná podmínka vývoje a profesionality. V oblasti sociální práce je velmi snadné narazit s vlastním názorem. Klienti často přicházejí s opačnými postoji a názory jak vlastní situaci řešit. Překážkou vybudování vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem může být i prvotní nedůvěra na obou stranách. Profesionalita sociálního pracovníka spočívá mimo jiné i v tom, že získal dostatečné vzdělání, jehož poznatky je schopen využít a aplikovat na konkrétní situace. Nestačí se obrátit pouze na své zásady a postupy, ale vzít v potaz i pracovní postupy daného zařízení, etické otázky a dopady tohoto rozhodnutí.

Klient přichází s vlastními nároky, požadavky a představami, jak postupovat při řešení daného problému. Zde je úkolem sociálního pracovníka zvážit a porovnat nároky klienta s normami společnosti. Prostor k řešení lze někdy najít na obou stranách. Jsou-li nároky společnosti příliš vysoké a klient na jejich splnění nedosáhne, je třeba zasáhnout na straně většiny a zajistit větší míru rovnosti. Jsou-li požadavky klienta neospravedlnitelné a v rozporu s normami, hodnotami společnosti, je třeba pracovat s klientem na obnově rovnováhy. Ke správnému a spravedlivému rozhodnutí napomáhá etický kodex sociálních pracovníků, kde jsou zakotveny všechny hodnoty sociální práce a individuálního přístupu ke klientovi. Byť je po pracovníkovi vyžadováno rychlé tempo rozhodování, není žádoucí řešení problému zjednodušit a urychlit. V sociální práci i v životě člověka je vždy vyšší hodnotou kvalita, ne kvantita.

Podle toho, jak danou situaci pracovník vyhodnotí, takovou pak zastává pozici ve vztahu ke klientovi. Je buďto prostředníkem mezi společností a klientem a snaží se o soulad nároků společnosti s možnostmi klienta. Nebo se stává obhájcem klienta, zjistí-li, že nároky společnosti jsou příliš vysoké a nesplnitelné. Anebo je agentem, který dohlíží na dodržování norem společnosti. Jedním z mnoha znaků profesionality sociálního pracovníka je i schopnost přecházet z jedné pozice do druhé. Osobnímu i pracovnímu rozvoji škodí ustrnutí v jednom bodě či pozici.⁸

⁷ Srov. HENRIKSEN, J.-O.; VETLESEN A.J. *Blízké a vzdálené*, s. 204

⁸ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 25-26

Z předchozího odstavce vyplývá, že je pro sociálního pracovníka velkým a zásadním problémem ustrnutí a stereotyp. Největším úskalím tohoto problému je jeho nenásilnost a jednoduchost. Je pravdou, že dnešní sociální pracovník má často více klientů, než je schopen kvalitně zvládat. Vina nemusí být vždy na straně pracovníka, ale jde o komplexní problém. Sociálních pracovníků je nedostatek, klientů naopak přibývá, práce se mechanizuje a zrychluje, vytrácí se osobní a lidský kontakt. Řešením se občas může zdát zjednodušení pracovního postupu. Uplatňování jedné metody na všechny klienty a tím pádem rychlejší odbavení a vyřešení problému. V té rychlosti si sociální pracovník ani nestihne uvědomit, kdy se z přechodného rozhodnutí, které mělo krátkodobě vyřešit problém chybějícího kolegy, stalo stereotypní pravidlo jednání, kterého se již sám jen těžko zbavuje. Lpění na stále stejném pracovním postupu je pro sociálního pracovníka zkázou. Předejít tomuto problému se dá pomocí soustavné reflexe vlastní práce a dalším vzděláváním.

Reflexe je prováděna zhodnocováním odvedené práce nebo kladením objektivních otázek, kterými se pátrá po smyslu a důvodech rozhodnutí. Pro každého člověka je obohacující a prospěšné občas se zastavit a zamyslet, zda je stále na cestě, kterou si vybral a jde za cílem, který si stanovil. A zda se neocitl někde, kde nikdy být nechtěl.

2.2 Problém moci a pomoci

Výchozí situace mezi klientem a sociálním pracovníkem není rovnocenná. A ze své podstaty ani rovnocenná být nemůže. Klient za sociálním pracovníkem přichází často s problémem, který sám nedokáže vyřešit. Obrací se proto na odborníka, tedy na někoho, kdo by mu měl být schopen pomoci problémem vyřešit. Naopak sociální pracovník má ke klientovi přistupovat, jako k rovnocennému partnerovi v tomto pracovním vztahu. Neměl by tedy podlehnout moci, která je dána samotnou pozicí.

Každý člověk potřebuje mít jistotu kontroly nad vlastním životem. Minimálně do určité míry, protože každý ví, že ne všechny činy jsou v jeho moci. Je však důležité, aby člověk věděl a měl jistotu, že on je hybatelem i vykonavatelem své vůle a života. Potřebuje mít kontrolu, proto skoro všechny problémy řeší nejprve sám či s pomocí nejbližšího okolí. Až poté, co tato pomoc selže, obrací se například na sociálního pracovníka nebo jiného příslušníka pomáhajících profesí. Je možné, že svou roli klienta,

tedy žadatele o pomoc, ponese těžce a nebude pro něj lehké se do ní vžít. Je k tomu potřeba jistá míra otevřenosti a přiznání faktu, že si neví rady.⁹ A každý ví, že přiznání vlastní chyby či selhání je snad tou nejtěžší věcí pro ego každého z nás.

Pro sociálního pracovníka je důležité rozlišení pomoci a kontroly. To však nestačí. Nemyslím si, že sociální práce funguje takto černobíle – buďto pomáhám nebo kontroluji. Stejně tak je velmi malé procento naprostých introvertů a extravertů. Naprostá většina lidí se pohybuje mezi těmito dvěma extrémy. S větším či menším příklonem k té či oné straně. S přihlédnutím k rysům osobnosti a charakteru by sociální pracovník měl být schopen určit, zda je mu bližší kontrola nebo pomoc. Fakt, že si uvědomí, která z těchto dvou variant je mu přirozenější, může napomoci zlepšení. Prvním krokem k nápravě je vždy uvědomění. Poté je možné pomocí objektivních otázek dojít ke změně nebo naopak potvrzení správnosti.

Cílem spolupráce sociálního pracovníka a klienta je klientova samostatnost při řešení podobných problémů v budoucnu. Tento cíl může být naplněn pouze tehdy, je-li klient při spolupráci aktivní a angažovaný. V ideálním případě dokonce aktivnější než sociální pracovník. Klient je tím, kdo navrhuje řešení. Pokud je ze strany sociálního pracovníka pouze kontrolován a je mu tím zneprístupněno podílet se na řešení, vede ho to k pasivitě a spolupráce nemůže mít dobré výsledky. Stává se příjemcem pomoci a ne jejím vykonavatelem. A to jistě není cílem sociální práce. Cílem je, aby již nadále pomoc sociálního pracovníka nepotřeboval a dokázal si pomoci sám.¹⁰

V oblasti sociální práce a nejen zde, je vyžadována objektivita a nestrannost. Z toho vyplývá, že každý klient má nárok na poskytnutí péče, rady, pomoci. Sociální služby jsou poskytovány všem stejnou měrou, bez jakékoliv diskriminace.¹¹ Bere se to jako samozřejmost a nutná součást profesionality, avšak není vůbec snadné této objektivitě dosáhnout. Je tomu tak i proto, že sympatie jsou vyvolávány emocemi, které se těžko kontrolují a odstraňují. Pro člověka je přirozené, že jsou mu někteří lidé více sympatičtí než jiní. A právě tuto přirozenost je třeba v sobě do jisté míry popřít a umlčet. Přehlédnout vnější znaky klienta a zaměřit se na podstatu, tedy jeho lidství a důstojnost. Právě tyto dvě vlastnosti jsou totiž všem klientům a lidem společné. Avšak člověk není neomylný, a proto na sobě musí neustále pracovat a zdokonalovat se.

⁹ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 9

¹⁰ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*, s. 18

¹¹ Srov. Tamtéž, s. 21

Dalším příkladem zneužití vlastního postavení a znalostí je situace, kdy je sociální pracovník přesvědčen, že klientovi rozumí mnohem lépe, než si rozumí on sám. Proto přichází s vlastním řešením problému, který nevychází z představ klienta, ale z představ samotného sociálního pracovníka. V tomto případě je nejen porušena autonomie a individualita každého člověka, jelikož sociální pracovník přechází od pomoci ke kontrole, ale je zde narušen celý proces řešení problému. Sociální pracovník nerespektuje hranice pracovního vztahu a přechází do pozice aktéra samotného.

Předcházet těmto problémům je třeba soustavně a nepřetržitě. Snadno se zabředává do stereotypu a rutiny, návrat je mnohem složitější a namáhavější. Na sociálního pracovníka jsou kladeny vysoké nároky, ale každý by měl mít na paměti, že je pouhým člověkem a existují situace, které sám, bez pomoci druhých není schopen zvládnout. Utváření pocitu, že si za každé situace musí člověk poradit sám, zatěžuje psychiku a rovnováhu lidské mysli. Proto je velmi nebezpečné heslo, spoléhám jen sám na sebe. Člověk si na sebe bere větší míru zodpovědnosti, než mu náleží a staví sám sebe do pozice jakéhosi poloboha. Moc je opojná a zaslepuje. Proto je nezbytné, abychom nezapomínali na požadavky etiky vést odpovědný a spravedlivý život. Pomocí etických teorií se člověk může vrátit zpět na správnou cestu. Nejde o všelék, ale poukazují na základní a nezbytné hodnoty života a člověka.

2.3 Motivace sociálního pracovníka

Motivace je pohonem k výkonu dané profese. Dodává člověku energii k maximálnímu nasazení a hodnotový rámec, který dodává smysl vykonávané práce. V důsledku ztráty motivace se vytrácí smysl a hodnotový obsah, který dříve člověka vedl a dodával mu jistotu a přesvědčení správnosti rozhodnutí. Ztráta této jistoty je pociťována velmi silně, jelikož potřeba jistoty je pro člověka bytostně důležitá a nutná. Vždy k člověku neodmyslitelně patřila, o to silněji je pociťována v dnešní době, která klade na každého vysoké nároky a zároveň zajišťuje jen minimální jistoty.

Motivace odráží do jisté míry osobnost člověka, jelikož se v ní projevují skutečné důvody výběru konkrétního povolání. Ne vždy se však projevují přímo, mohou být překrývány domnělými úmysly. Je třeba vynaložit jisté úsilí k dohledání a odhalení skutečných motivů, toho člověk docílí skrze upřímnost a otevřenost k sobě sama. Každý

člověk a stejně tak sociální pracovník musí nejprve pracovat na sobě a až poté s ostatními.

Když jsem se ptala svých spolužáků, co je vedlo k výběru právě tohoto oboru, často odpovídali, že chtějí pomáhat lidem. Tato odpověď je sice velmi obecná, ale obsahuje jednu hlubokou pravdu. Spojuje je touha pomoci člověku. Člověku v tom nejobecnějším smyslu, který obsahuje nezczitelná práva a hodnoty. Ať jde o pojetí člověka, jako obrazu Božího, nebo pojetí člověka, jakožto účelu sám o sobě. Vždy jde o podstatu společnou všem lidem a o lidskou důstojnost, která náleží každému člověku z jeho podstaty. Tato myšlenka prvotně vychází z křesťanství, ale její kořeny najdeme i u Kanta. Člověk má nárok na jistou úroveň zacházení a jednání a to ze samotné podstaty člověčenství.¹²

Je-li tato touha skutečně ryzí a pravdivá, chrání sociálního pracovníka před mnohými chybami. Avšak pouze tehdy, neztratí-li svůj obsah a nestane-li se pouhou frází bez obsahu. Na druhou stranu přílišná horlivost a nadšení mladých sociálních pracovníků je častým důvodem syndromu vyhoření. Motivace ve formě touhy po pomoci dává sociální práci hluboký smysl a význam, ale je třeba ji stavět na reálných základech a očekáváních. V sociální práci, stejně jako v mnohých jiných profesních oblastech, záleží na motivaci klienta a na jeho touze po změně. Není-li v klientově případě přítomna, samotný pracovník zmůže jen velmi málo. Zůstává však pravdou, že sociální pracovník svou trpělivostí a příkladností může navést klienta k zamyšlení a ke změně stanoviska. Ani v tomto případě není nic jen černé nebo bílé.

Touha pomáhat druhým dodává potřebnou míru trpělivosti a angažovanosti, proto je pro výkon sociální práce nezbytná. Usuzuji, že není možné být dobrým a skutečně profesionálním sociálním pracovníkem bez tohoto osobního přesvědčení, kterému se nevyrovná žádná dokonalá znalost zákonu a předpisů či norem. Chtění dobra pro sebe i druhé je pro mnohé filosofy základní vlastností člověka. Proto znalost etických teorií a systému jednotlivých filosofů navádí čtenáře k zamyšlení, které může vést i přezkoumání vlastní motivace.

Znalost a následování základních pravidel etiky a lidskosti napomáhá chránit sociálního pracovníka před vyhořením. Dodržením těchto pravidel si bude vědom toho, že udělal vše, co bylo v jeho silách, i přes to, že vztah s klientem nedospěl k takovému

¹² Srov. BANKS, S. *Ethics and Values in Social Work*, s. 24

výsledku, s jakým počítal. Vědomí a respekt základních pravidel mohou zabránit mesiášským komplexům. Tedy touze po záchraně a spáse světa.

Tázání se po motivaci k výběru této profese může odhalit nevědomé zjištěné zájmy, které při rozhodování sehrály důležitou roli, avšak rozhodující člověk o nich nevěděl. Takovýmto druhem nevědomé motivace je například touha po uznání, která je ve své podstatě bezedná, jelikož vychází z raných traumat odmítnutí. Nebo touha po moci a potřeba ovládat druhé. Tento fenomén se nazývá syndrom pomáhajícího.¹³

Syndrom pomáhajícího či mesiášský komplex staví do středu zájmu samotného pomáhajícího, což je v rozporu s náplní a obsahem sociální práce. Sociální práce by měla být v tomto ohledu nezištná, neměla by být kompenzačním zdrojem pro traumatizovaného člověka. Po sociálním pracovníkovi je požadováno oproštění od sebe sama a zaujetí otevřeného a na klienta zaměřeného postoje. Není tím myšleno vzdání se vlastní osobnosti, spíše odpoutání se od vlastních problémů a soustředění se jen na konkrétní situaci, kde je středobodem klient.

Pro člověka znamená výkon profese přijetí příslušné role, která představuje očekávané chování a jednání, spojené s danou oblastí. Nejde tedy pouze o jakousi masku, ale o zosobněné normy konkrétní pracovní pozice. Jelikož každý člověk hraje ve svém životě hned několik rolí najednou, je třeba umět je střídát v ten správný okamžik. Tím je myšleno, že není vhodné přenášet zjeté chování z jedné role do druhé a neustále řešit problémy spojené s jinou rolí, než v jaké se v danou chvíli člověk nachází. Nepřenášet starosti spojené s prací do domácnosti a naopak.

Motivací k výběru této profese také mohla být zkušenost z dětství či z období dospívání, ztráta nebo způsob výchovy v rodině, kde člověk vyrůstal. Je důležité najít osobní moment motivace, pomocí něhož je snadnější nalézt cestu, kterou se budoucí sociální pracovník bude chtít vydat. Objasní se tím, čeho chce dosáhnout či co by chtěl změnit.¹⁴ Důvodů pro výběr povolání je nespočet a jejich uvědomění může být a je velmi prospěšné.

V každé profesi je dobré vědět, proč si ji člověk zvolil, avšak u pomáhajících profesí je toto tázání nezbytností. Pomáhající profese se zaměřují na pomoc druhým lidem, ale pouze je-li tato pomoc opravdová a ve své podstatě upřímná, může druhému

¹³ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 59

¹⁴ Srov. ADAMS, R. a kol. *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates*, s. 99

člověku skutečně pomoci a zároveň ochránit pracovníka před sobectvím a dalšími negativními projevy.

2.4 Shrnutí

Tato kapitola měla za cíl dokázat přítomnost etiky a etických teorií v sociální práci. Byť etika samotná spadá spíše pod oblast filosofie, její uplatnění je mnohem širší a v podstatě všudypřítomné. Sociální pracovník nachází v etických teoriích soudce, jež dokáže zhodnotit a posoudit konkrétní jednání z pohledu obecných mravních hodnot. Soud však většinou přichází až po dokončení jednání, kdy jednající zvažuje, zda jednal správně. Vezme-li člověk etické teorie v potaz již v průběhu rozhodování, následné jednání bývá mnohdy spravedlivější.

Při studiu etických teorií není ideálním výsledkem pouhé povědomí o mnohých autorech, ale převedení je do běžného života. Cílem není pouze znát, ale pracovat s nimi. Člověk buďto určitou etickou teorií dodržuje, nebo si ji postupně osvojuje. Dodržování znamená opakovaně či jednorázově konkretizovat obecný postup, návod. Jde o čistě racionální proces. Oproti tomu osvojení si určité teorie znamená vycvičení se v jistém přístupu, zformování vlastní osobnosti. Zde dochází jak racionálnímu, tak emočnímu procesu.

V další části této kapitoly jsem se snažila varovat před stereotypem, který může sociálního pracovníka pohltit a znehybnět v podstatě bez povšimnutí. Stereotypní reagování je velkým problémem sociální práce. Byť se tím samotný výkon této profese usnadní a zrychlí, dojde zároveň ke znehodnocení. Klient přestává být jedinečným, stejně tak jeho problém a posléze i řešení. Celý proces se standardizuje a stává se rutinou. Proti stereotypu je možné bojovat pomocí etiky. Bude-li mít sociální pracovník na paměti základní etické hodnoty a bude-li pracovat v souladu s etickou teorií, jež si zvolil, snáze tak předejde rutinnímu přístupu ke klientům.

Poslední podkapitola se zabývala motivací, konkrétněji původem motivace. Motivace jednání je sama o sobě etickým problémem, ale má své důležité místo i v sociální práci. Bez upřímnosti k sobě samému si člověk snadno vytvoří nereálnou představu o své osobě, která mnohdy zakrývá skutečné motivy a cíle. Důležitým bodem není pouze uvědomění si skutečných důvodů výběru, ale také od čeho odvozujeme jednotlivé motivy jednání. Zda jednáme na základě citů a emocí, které v nás předmět

jednání vzbuzuje nebo na základě obecných principů, jež neodvozujeme z konkrétních předmětů a situací. Člověku se tak otevře nový prostor k pochopení a vzdělávání rozhodovacích procesů a postupů.

Sociální práce, jakožto práce s lidmi, potřebuje svou etiku. Výhodou je, že se nemusí vymýšlet zcela nové etické teorie, ale dají se využít klasické teorie, již prověřené časem. Díky své obecnosti jsou aplikovatelné v podstatě na jakýkoliv aspekt lidského života a záleží jen na člověku, jak se jimi nechá ovlivnit a prostoupit. Schopnost rozhodovat se eticky správně je pro sociálního pracovníka velmi důležitá, proto by se v této oblasti měl neustále zdokonalovat.

3 Konkrétní etické teorie

Pro svou práci jsem si k rozpracování vybrala Kantovu racionalistickou deontologii a Humův empirismus, které v poslední části této kapitoly doplním o jednu soudobou etickou teorii, jež se nazývá etika péče. V učebnicích sociální práce se tyto dva autoři velmi často vyskytují jakožto hlavní zástupci empirismu a racionalismu. Další, stejně časté dělení, je rozdělení etiky na deontologii a teleologii, tedy etiku povinnosti a etiku následků. Bohužel mnohdy stejně výsečovitě, jak se etické teorie dělí, tak se i popisuje jejich aplikace a užití.

Kantovu etiku jsem zvolila proto, že mě již během studia zaujal svým přístupem k etice a zaměřením. V literatuře se často vedle Imannuela Kanta objevuje John Sturart Mill, jež je zástupcem utilitarismu, etiky zaměřené na prospěch a výsledky, avšak já zvolila Huma, jakožto Kantova současníka.

Etiku péče jsem zvolila na základě impulsu série článků z časopisu Sociální práce/Sociální práca, jež mě vedl k zamyšlení nad touto novodobou etickou teorií. Tyto články vyšly v roce 2010 a 2011, zabývaly se etickými teoriemi v sociální práci, jejich aplikací a posléze i výukou.

Jak jsem zmínila již v úvodu, mým úkolem bude zjistit, zda je dnes populární etika péče skutečně tak odlišná od těchto dvou klasických teorií. Nejde spíše o rozpracování původních poznatků? Či pouze o novou aplikaci, která více vyhovuje modernímu pojetí člověka? Je možné, že na první pohled ostré vymezení se vůči starším teoriím, nevylučuje obsahovou podobnost, byť moderně přeformulovanou.

Dále se pokusím zjistit, zda je etika péče podobně nebo stejně obsahově propracovaná, jako její starší předchůdkyně a zda odpovídá na základní etické otázky. Tedy zda jde ve své podstatě o etickou nebo spíše antropologickou teorii, jež vypovídá o člověku. Byť již samotným názvem dává najevo, jaké má ambice.

Každá kapitola věnující se jedné teorii bude obsahovat shrnutí poznatků a jejich, z mého pohledu, hlavní přínos pro oblast sociální práce.

3.1 Kantova racionalistická etika

Kantova etika je sice v současné literatuře stále často zmiňována, ale většinou je popisována jen velmi zjednodušeně, což vede k mnohým špatným závěrům či nepochopení. Pro jakoukoliv etickou teorii, ale i jakýkoliv jiný vědní obor, je důležitým prvním krokem dostatečně hluboké seznámení s konkrétním tématem. Toho lze dosáhnout pomocí původní literatury, tedy jednotlivými spisy daných autorů. Čtenář tak získá přesné definice a kontexty, ve kterých byly myšleny a zamýšleny samotným autorem.

Studium různých výkladů dané teorie může vést k nesprávnému pochopení a zjednodušení, které má za následek pokřivení teorie samotné. Porozumění celkovému záměru autora a kontextu je velmi užitečné, čtenář tím předejde zbytečnému zjednodušování nebo zlomkovité znalosti.¹⁵ Vyjme-li se jen několik bodů z autorova díla, není snadné udělat si kompletní a hlavně autentickou představu o celkové koncepci a záměru daného směru.

Jsem přesvědčena, že Kantova etika má i dnešnímu člověku co nabídnout a čím ho obohatit. Každý má na základě svého charakteru blíže k té či oné etické teorii, její zásady a pravidla jsou mu bližší a lépe se mu tedy s nimi pracuje. I přes všechny výhrady, které ke Kantově etice mám a které budu v průběhu kapitoly uvádět, pociťuji, že jistá část mé osobnosti k deontologii tíhne. Je to ta část mé osobnosti, které vládne rozum a umlčuje přehnané emoce. Právě tato skutečnost byla jedním z důvodů, proč jsem si pro svou diplomovou práci vybrala Kantovu etiku. Nyní je čas přejít k samotné etice racionalismu.

I přes to, že je Kantova etika ve své podstatě racionalistická, neupírá empirii, tedy smyslovým zkušenostem, jistý (a u některých lidí dokonce nemalý) vliv. Působí na člověka formou náklonností a pohnutek, které odvozujeme z našich pocitů či zkušeností. Avšak jednání na základě empirické motivace není považováno za morální jednání. Morální jednání musí vycházet z čisté povinnosti, kterou nás rozum donucuje ke správnému postupu.

Kant chápal morální zákon i samotné chápání tohoto zákona jako neodvoditelné ze zkušenosti. Jeho platnost je absolutní, nutná a platí pro všechny rozumové bytosti,

¹⁵ Srov. HÖFFE, O. Kantův kategorický imperativ jako kritérium mravnosti. In *Kantův kategorický imperativ*, s. 10

nelze jej odvozovat z lidské přirozenosti.¹⁶ Morální zákon musí platit bezpodmínečně, vždy a pro všechny. Nemůže být tedy odvozen ze zkušenosti, nemůže vycházet z empirických pohnutek. Jelikož empirické pohnutky vytvářejí různé náklonnosti, které jsou vždy subjektivní, nemohou si nárokovat objektivitu zákona.¹⁷ Člověk dokáže rozeznat dobré od špatného a ví, jak by se měl v dané situaci zachovat, avšak často podléhá náklonnostem a pokušení udělit si výjimku z pravidla. Morální zákon tedy musí umět působit na lidskou vůli, aby ji přiměl k správnému rozhodnutí.¹⁸

3.1.1 Člověk a blaženost

Člověk je bytost obdařená rozumem a vůli, kterou Kant chápe jako osobu, tedy opak věci. Fakt, že je člověk osobou, mu přináší záruky slušného zacházení, ale také povinnost kultivovat a zdokonalovat své možnosti a schopnosti.

Člověk, jakožto osoba, je nenahraditelný oproti věci, která je vždy nahraditelná podobným, ba dokonce stejným výrobkem. Statut osoby člověku připisuje důstojnost, která nesmí být snížena na pouhou cenu. Cena náleží nahraditelným věcem.¹⁹ Již z těchto dvou tvrzení, že člověk je osobou, která má důstojnost, je patrná nesmírná velikost a důležitost. Proto jedině člověku náleží úcta.

Každý by měl usuzovat o sobě i o ostatních lidech vždy v těchto kontextech a neměl by je opomíjet. Věc je možné použít či využít za nějakým účelem, k dosažení určitého cíle, avšak člověka nikdy. Člověk je účelem sám o sobě a proto nesmí být nikdy využit jen jako pouhý prostředek.²⁰

Dalším znakem lidství je příslušnost ke dvěma světům. Oproti věcem a nerozumným bytostem, které náleží pouze do světa přírody, je člověk příslušníkem jak světa přírody, tak světa rozvažování. V prvním světě podléhá přírodním zákonům a je na nich do určité míry závislý. V druhém, pokud přijme své lidství tak, jak Kantova etika vyžaduje, je autonomní bytostí, která podléhá jen vlastnímu zákonodárství.²¹ Autonomie rozhodování by se však neměla zaměřovat se svévolí, i zde platí jasná pravidla a povinnosti.

¹⁶ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 12

¹⁷ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 46

¹⁸ Srov. HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*, s. 43

¹⁹ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 83

²⁰ Srov. Tamtéž, s. 73

²¹ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 196

Člověk se od zvířete odlišuje mimo jiné tím, že je obdařen rozumem a vůlí. To ho předurčuje k jinému životu než zvíře. Zvíře se řídí jen svými instinkty a proto je jeho moc a vláda nad sebou značně omezena. Oproti tomu člověk má mnoho možností, jak svůj život prožít nebo využít. Aby ho prožil morálně a zodpovědně, je třeba krotit své pudy a touhy, které jdou často dravě proti povinnosti, která je člověku ukládána.²²

Každého občas napadne myšlenka, že jako zvířeti by mu bylo lépe. V tomto povzdechu nad vlastním osudem se jasně ukazuje, jak moc si je člověk vědom svého dvojího občanství. Není natolik dokonalý a dobrý, aby mohl být součástí pouze inteligibilního světa, a zároveň je příliš vyspělý, než aby mohl žít jako spokojené zvíře ve své blaženosti.

Základním principem života je získávat dobré a líbivé a vyhýbat se špatnému a nelibému. Tento aspekt lidství je velmi zajímavý i pro psychologii a například Sigmund Freud jej využil jako jeden ze stavebních kamenů své psychoanalýzy. Předmětem blaženosti či náklonnosti se může stát v podstatě cokoliv. Z toho pramení nepřeborné množství možností, které ještě musíme znásobit nepřeborným množstvím různých jedinců. Každý se chce mít dobře nebo ještě lépe, toto tvrzení je však natolik obecné, že si pod tím každý představuje něco jiného a mnozí ani netuší, co přesně si pod tím představit, protože to často vyžaduje vzdát se něčeho jiného, také příjemného.

Nikdy nekončící moratorium honu za blažeností nemůže přeci být konečným cílem a smyslem života člověka. Pokud by byl, nepotřeboval by člověk vůli ani rozum, vystačil by s instinkty a byl by bezpochyby mnohem šťastnější, myšleno blaženější. Jelikož právě rozum člověka donucuje k morálně správnému jednání, které může často odporovat náklonnosti a smyslovým tužbám.²³

Princip blaženosti, podle Kanta a jeho pojetí zákona, nemůže být obecným zákonem už ze samotné podstaty. Vychází totiž ze zkušenosti. Jednáme tak, jak se nám to nejvíce osvědčilo v minulosti. Nemá tedy žádný racionální základ. Za druhé se nedá zobecnit, pro každého blaženost představuje něco jiného a to platí i v rámci jednotlivce. Záleží na konkrétních tužbách a potřebách, které člověk v dané chvíli pociťuje. Nedají se absolutizovat na všechny rozumové bytosti. Nikdy se nestane, aby všichni chtěli

²² Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 22

²³ Srov. Tamtéž, s. 22

totéž a napořád. Blaženost může být pro někoho obecným pravidlem, nikdy však obecným zákonem.²⁴

Rozum udává hranice náklonnosti, které bychom měli nejen poznat, ale také uznat a řídit se jimi. Prožívat své lidství zodpovědně a mravně neznamena využívat rozum pouze k dosahování větší blaženosti.²⁵ Blaženost, byť o ni člověk přirozeně usiluje, není konečným a nejlepším cílem lidského života. Člověk by měl své lidství a schopnosti z něj plynoucí, využít pro dobro. Dalo by se říci, že pro Kanta konat dobro znamená konat z ryzí povinnosti.

3.1.2 Vůle a povinnost

Člověk není bytostí dokonalou a ani Kant ho takto nechápal. Člověk podléhá konečnosti a také smyslovým podnětům, které jdou často proti povinnosti a obecnému zákonu. Dalo by se říci, že je člověk bytostí hraniční a omezenou, a to i přes nesmírnou svobodu a potenciál, který v sobě má. Avšak uvědomění si vlastní konečnosti může vést k zlepšení a zvýšení kvality života. Tento jeden konkrétní život už se nikdy nebude opakovat, je jen jedna šance jak ho prožít. Právě tento fakt často vede k zamyšlení nad kvalitou dosavadního života.

Každá rozumová bytost, která je zároveň obdařena vůlí a omezena konečností, je schopna naslouchat a řídit se obecnými pravidly. Jelikož není bytostí dokonalou, měla by tato pravidla platit závazně a bezpodmínečně, měla by platit jakožto imperativ tedy jako zákon. A to na základě nedokonalosti vůle, která je vystavována smyslovým náklonnostem a mívá občas tendenci udělovat si výjimky. Oproti tomu dokonalá, neboli svatá vůle je absolutně dobrá a nemůže ze své podstaty přijít s žádným rozhodnutím či jednáním, které by odporovalo mravnímu zákonu.²⁶

Naprosto dobrá vůle vytváří jen takové maximy, které jsou vždy v souladu s obecným zákonem.²⁷ Není zatížena smyslovostí a proto ji není třeba donucovat povinnostmi. Subjektivní maxima, podle které se řídí, se může v okamžiku stát obecným zákonem.

²⁴ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 61

²⁵ Srov. Tamtéž, s. 105

²⁶ Srov. Tamtéž, s. 53-54

²⁷ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 87

Vždy záleží na člověku a jeho vůli, zda moc a svobodu, kterými byl obdařen, využije zodpovědně či ne. Velmi snadno podléhá pokušení a v této chvíli zasahuje vůle. Buďto je vůle natolik dobrá, že smyslovým pružinám nepodlehne, anebo je špatná a nechá se pokušením zlákat. Je pravdou, že člověk toto selhání snadno odhalí u druhých, ale u sebe sama bývá často nesoudný. Zda jedinec poslechne smyslům či ne záleží i na jeho charakteru a povahových vlastnostech.²⁸

Dobrota vůle nespočívá v následcích rozhodnutí nebo v samotném procesu rozhodování. Dobrá vůle nespěje k dobru pouze proto, že z toho plynou nějaké výhody. A do třetice, dobrá vůle bude považována za dobrou i tehdy, když jednání nebude mít kýžené výsledky. To, co ji dělá dobrou, je samotné směřování k dobru jako takovému.²⁹

Špatná vůle je špatnou tehdy, když podlehe smyslovosti a přestane vytvářet pohnutky, kterými by se člověk řídil, a které by ho vedly k dobru.³⁰ Pro člověka většinou není příliš složité odhadnout situaci a ani to, jak by se měl správně zachovat, ovšem nevytvoří-li vůle dostatečně silnou pohnutku, aby se člověk zachoval správně, pak taková vůle selže. Nejde tedy o to, že by rozumové schopnosti selhaly, ty dávají jasně najevo, jak by se člověk měl zachovat, ale podlehe-li pokušení udělit si výjimku ze zákona, je to projev špatné vůle.

Dobrá vůle stále ještě není a nikdy ani nebude vůlí dokonalou. Potřebuje tedy neustále donucovat povinností, která zastupuje obecné zákonodárství a usměrňuje subjektivní potřeby a tužby. Je třeba rozlišovat jednání v souladu s povinností a z povinností. V prvním případě totiž nejde o morální jednání, jelikož je soulad s povinností čistě náhodný, anebo je veden jinou náklonností. Druhý případ již znamená morální jednání a dokazuje, že je člověk schopen jednat morálně i v situaci, kdy ho k takovému jednání nenabádá žádná náklonnost. Ve výsledku může jít jednání z povinnosti proti všem náklonnostem a blaženosti, které člověka napadnou. O to hodnotnější a úctyhodnější takové jednání je.³¹ Z toho plyne, že pouze jednání z úcty k zákonu a povinnosti je morálně hodnotné.

Vůle stojí uprostřed materiální pružiny a formálním principem, který představuje obecný zákon.³² Podle síly motivace a zaměření vůle převáží buď náklonnost, nebo

²⁸ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 19-20

²⁹ Srov. HENRICH, D. *Etika autonomie*. In *Kantův kategorický imperativ*, s. 49-50

³⁰ Srov. Tamtéž, s. 140

³¹ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 25

³² Srov. Tamtéž, s. 30

povinnost. Náklonnost by však neměla převažovat příliš často, ideálně nikdy. Je pravda, že mnohem snazší tuto větu napsat, než ji naplnit.

Není-li vůle dostatečně silně pobízená rozumem, podléhá náklonnosti. Je třeba ji neustále donucovat a to formou příkazu, jehož formulí je imperativ. Vůle se povinnosti často vzpírá i proto, že jednání z povinnosti není vždy příjemné. Podle příjemnosti však nesmíme jednání hodnotit, mravní jednání neznamena příjemné jednání vedoucí k blaženosti. Takové jednání se člověku sice líbí, ale není hodné úcty.³³

Není snadné odlišit od sebe jednání z ryzí povinnosti a jednání, které je v souladu s povinností. Dalo by se však říct, že mravní jednání je takové, které lze vyžadovat i tehdy, nejednal-li by tak nikdo jiný. Povinnost ani obecný zákon se nesmí odvozovat ze zkušenosti, proto je možné je požadovat i v situaci, kdy se tak nikdo jiný nechová.³⁴

Samotný pojem povinnosti dle Kanta představuje člověku ideu zákona a nabádá (nebo spíše donucuje) ho k mravnímu jednání. Povinnost se nesnaží působit na lidské city a emoce, protože zastupuje něco mnohem úctyhodnějšího a mimo pravidla přírody. Povinnost i přes to, že často přináší mnohá materiální příkoří, si získává obdiv a místo v srdci každého člověka. Následování povinnosti přivádí člověka k pokoře a odvádí jej od nabubřelosti vlastního ega a domýšlivosti.³⁵ Ruku v ruce s povinností jde i kázeň a disciplinovanost. Je třeba podřídit se povinnosti do té míry, aby v člověku již nadále nevítezila náklonnost a touha po blaženosti. Tato základní touha se nedá od člověka zcela odříznout, ale neměla by zasahovat a převažovat v rozhodování.

Motivem lidského jednání by měla být povinnost a ne náklonnost k povinnosti nebo danému jednání. Člověk by se neměl rozhodovat na základě citu, jeho jednání by mělo být řízeno povinností. Jednání na základě náklonnosti, byť pomáhá druhým nebo jedná v souladu s obecným zákonem, nikdy nebude posuzováno jako mravní a úctyhodné. Takové jednání je sice chvályhodné a dobré, avšak nikdy nebude vzbuzovat úctu v Kantově slova smyslu. Úctu, jakožto jediný mravní cit, může vzbuzovat pouze to jednání, které bylo vedeno jen a pouze povinností.

Nyní, když byl vyjasněn pojem povinnosti, nastal čas vrátit se k vůli, která je v Kantově etice pojímána jako autonomní vůle. Podle Kanta není vůle podrobena

³³ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 49-50

³⁴ Srov. Tamtéž, s. 42

³⁵ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 147

vnějším zákonům, ale je sama zákonodárnou, ve smyslu podrobení se pouze a jedině vlastnímu zákonodárství.³⁶

Člověk je svobodným díky rozumu, kterým je schopen se řídit a nechat se řídit. Rozhoduje-li se pro nějaké jednání, měl by se oprostít od všech materiálních a přírodních pružin či pohnutek a rozhodovat se pro jednání samotné, bez ohledu na následky, které může přinést. Takové rozhodování je autonomní a svobodné. Pokud by se člověk nechal ovlivnit vnějšími podmínkami a následky, nejednal by autonomně, ale heteronomně. Jednat svobodně znamená jednat na základě rozhodnutí autonomní vůle, která se podřídila obecnému zákonodárství, tedy povinnosti.³⁷

Pro objektivitu pravidla je důležitá podmínka obecnosti a právě princip obecnosti (mimo jiné) dělá z pravidla zákon. Tomuto zákonu je vůle podřízena a obecný zákon se stává kritériem, podle něhož hodnotíme subjektivní maximy. Zamítnuty by měly být všechny maximy, které vylučují princip obecnosti, nebo s ním nejsou v souladu. Vůle však není pouze zákonu podřízena, musí na ni být nahlíženo jako na obecně zákonodárnou a tudíž podřízenou zákonu.³⁸

Každý člověk by měl usilovat jen o ty maximy (tedy subjektivní pravidla), které by mohly být ustanoveny jako obecný zákon. V takovém případě je vůle podřízena jen svému a zároveň obecnému zákonodárství, neboť jedno může být druhým. Člověk není donucován nějakými vnějšími pohnutkami nebo pravidly, ale pouze svou autonomní vůlí.³⁹ Nejsou důležité následky jednání, ani příčiny. Záleží pouze na tom, odkud pravidlo pochází, a pochází-li z povinnosti, je toto jednání hodnotné samo o sobě.

Z toho, co bylo napsáno výše, je jasné, že autonomní, svobodná vůle neznámá vůli bez pravidel, není pouhou svévolí. Svobodná vůle je taková vůle, která podléhá mravním zákonům a zároveň se snaží řídit jen podle těch subjektivních pravidel, které by se samy mohly stát mravním zákonem. Splňuje-li tyto dvě podmínky, pak jde o vůli autonomní a nezávislou nad přírodními zákony.

³⁶ Srov. HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*, s. 36

³⁷ Srov. SCRUTON, R. *Kant*, s. 79

³⁸ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 78

³⁹ Srov. Tamtéž, s. 80

3.1.3 Lidské jednání

Je zřejmé, že podle Kanta je jen jeden druh jednání hoden úcty a tím je jednání z povinnosti. Dobré a spravedlivé jednání, které je motivováno náklonností, si zasluhuje pochvalu a uznání, nikdy však není mravně hodnotné.⁴⁰ Toto pravidlo je sice přísné, ale taková je celá Kantova etika. Vyžaduje disciplinovanost a to i v projevu náklonnosti k určitým skutkům a činům. Nelze s ním však do jisté míry nesouhlasit. Jedná-li člověk spravedlivě, dobročinně nebo velkoryse pouze za účelem získat více prestiže, uznání nebo vyšší postavení, nelze jeho jednání považovat za morální. Nedělá to pro věc samotnou, ale stává se mu pouhým prostředkem k získání něčeho dalšího.

Kantova představa dobré vůle je nutně spojena s následováním povinnosti. Proto silněji a lépe hodnotí člověka, který už nemá žádnou touhu žít, ale přesto zůstává naživu, pouze z poslušnosti povinnosti, než dobročinného člověka, kterého těší vděk těch, kterým pomáhá.⁴¹ Toto přísné hodnocení naprosto koresponduje s celým etickým systémem, který Kant vytvořil. Nemělo by však docházet k zjednodušení, že jakékoliv jiné jednání Kant odsuzoval či přehlížel. Byl si vědom důležitosti a potřeby lidskosti. Z dobrého skutku je člověku přirozené mít radost, ale byť je takové jednání dobré a správné, je motivováno náklonností, a tudíž není mravně hodnotné. Lidskou hodnotu mu však nikdy neupíral.

Morálnost jednání nezávisí na výsledku či následcích, ale na samotné podstatě, ze které vychází. Vychází-li z čisté povinnosti a úcty k zákonu, je hodnotné, ať je výsledek jakýkoliv. Kant si byl vědom síly vnějších pohnutek a slabosti lidské vůle. I láska k člověku je velmi často motivována vlastní sebeláskou či nějakou jinou vnější pohnutkou.⁴² Tato skutečnost je do jisté míry osvobozující, protože dává hodnotu lidského jednání vnitřním principům a ne vnějším okolnostem, které stejně můžeme ovlivnit jen do jisté míry. V přírodním světě jsme závislí na zákonitostech přírody, avšak ve světě rozvažování je člověk zcela autonomní a svobodný.

Není od věci se čas od času zamyslet nad vlastními motivy. Rozhodujeme se spíše tak, aby to bylo výhodné pro nás nebo pro druhé? Jednáme na základě donucené vůle, která se podřídila obecnému zákonu, nebo na základě vlastní libovůle?

⁴⁰ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 27

⁴¹ Srov. HENRICH, D. Etika autonomie. In *Kantův kategorický imperativ*, s. 58

⁴² Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 41

Jaké jednání je mravní a jaké už nikoliv? Mravní jednání je takové, které může koexistovat s obecným zákonem. Tedy pouze takové, které jej nevyklučuje, ale předpokládá a vychází z něj. Nedovolené je veškeré jednání, které je opakem dovoleného a tudíž protichůdné k obecnému zákonu.⁴³

Existuje však i třetí druh jednání, ten však není předmětem etiky. Jednání, jež sice nevychází z obecného zákona, zároveň mu však není protichůdné. Použijí-li větu z předchozího odstavce, jde o jednání, které obecný zákon nevyklučuje, avšak z něj nevychází. Do této kategorie spadají veškerá osobní pravidla běžného života, kulturní a společenská pravidla nebo pravidla vycházející z tradic dané společnosti. Příkladem takového jednání je nošení černého oblečení na pohřeb, jakožto vyjádření smutku. Nebo příklad osobního pravidla, na každou zkoušku se učím minimálně tři dny. Podobné maximy jsou v každodenním životě zastoupeny asi nejvíce. Právě jejich běžnost a mravní neutralita je vymezuje vůči jednáním s mravním nebo nemravním obsahem. Osobní rituály běžného dne nepodrobujeme mravní kritice či etické reflexi.

3.1.4 Maxima a obecný zákon

Maximou nazýváme subjektivní princip chtění, který by mohl být obecným zákonem, pokud by rozum plně ovládal lidské žádosti.⁴⁴ Maxima má tedy potenciál stát se obecným zákonem, avšak musela by splnit dvě podmínky zákonitosti – obecnost a nutnost. Tedy platit absolutně a bezvýhradně, vždy a pro všechny.⁴⁵ Maxima v člověku nikdy nedospěje do stavu obecného zákona, jelikož člověk se nikdy plně a cele neoprostí od náklonnosti a žádostivosti.

Maxima je subjektivně platná, pokud ji člověk považuje za určující pouze pro něj samotného. Zároveň však může být i objektivně platná, pokud je chápána jako závazná pro každou rozumovou bytost. Aby mohla být maxima zákonem, musela by počítat s tím, že existuje rozum, který sám dokáže plně kontrolovat vůli a tato vůle by byla donucována pouze tímto rozumem, žádnými jinými pohnutkami.⁴⁶

Existuje mnoho druhů maxim, jelikož vždy určují konkrétní subjekt. Takové maximy mohou být dokonce v rozporu s obecným zákonem a mohou být motivovány

⁴³ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 91

⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 31

⁴⁵ Srov. HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*, s. 29

⁴⁶ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 29-30

náklonností. Mravní maximy jsou však vždy do jisté míry podobné. Mohou se poněkud lišit formulací, ale obsah mají stejný. Snaží se, co nejvíce přiblížit obecnému zákonu, rozhodně ho nevyklučují. Takové maximy mohou být obecným zákonem, pokud by to lidská přirozenost dovolila. Za své maximy, kterými se člověk řídí, je také zodpovědný. Maximy totiž určují vůli, která se pak rozhodne pro nebo proti jednání. Člověk si je vědom přítomnosti maxim, proto je za svá rozhodnutí odpovědný. Rozhoduje se jako svobodná bytost, tedy i zodpovědná.⁴⁷ Svět rozhodování je odlišný od světa přírody. Ve světě přírody je každý do jisté míry závislý a podřízený. Nad pravidly a zákonitostmi, které fungují jakožto přírodní zákony, nemá člověk příliš velkou moc. Nepřemůže smrt, jako se neodpoutá od biologických potřeb. Svět rozvažování je pro každého světem větší svobody, ale zároveň i zodpovědnosti. Rozhodování je úmyslné, vědomé a dobrovolné.

Důležitý pojem, který se pojí s maximou, je praktické pravidlo. Maxima je vždy obecnější a vztahuje se na širokou škálu situací, může to být například ochota pomáhat. Praktické pravidlo je oproti tomu vztaženo ke konkrétnímu problému nebo situaci. Představuje konkrétní aplikaci obecnější maximy.⁴⁸ Existuje zde hierarchie, kterou by měl člověk dodržovat a ctít. Nejvýše stojí obecný zákon, tomu je podřízena maxima a té zase praktické pravidlo.

Je třeba se tázat sám sebe, zda by maxima, podle které se chce člověk zachovat, mohla být zároveň i obecným zákonem. Pokud je odpověď na tuto otázku záporná, musí být maxima zavržena. Důvodem zavření nejsou možné následky (které by mohly být i pozitivní), ale její neslučitelnost s obecným zákonem. Člověk se rozhoduje morálně tehdy, když vyloučí z tohoto procesu všechny náklonnosti a nehledí na následky jednání. Morální jednání může být i takové jednání, které nedopadne tak, jak bylo očekáváno. Hodnota jednání je v podstatě, ne výsledcích.⁴⁹

Lidská vůle předpokládá donucování, jelikož libově není v souladu s obecným zákonem a tíhne spíše k touze po blaženosti. Vůle je donucována rozumem formou povinnosti. Tato povinnost má být vykonávána z úcty k zákonu a ne z libosti nebo dobrého pocitu, který člověk má, když jedná v souladu s povinností. Motivem morálního jednání je uposlechnutí rozumu z mravní úcty k obecnému zákonu, nikoliv

⁴⁷ Srov. HÖFFE, O. Kantův kategorický imperativ jako kritérium mravnosti. In *Kantův kategorický imperativ*, s. 12-13

⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 18

⁴⁹ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 31-35

jednání, které přináší člověku radost, a proto tak koná. Zákon v člověku vzbuzuje úctu právě díky absenci jakékoliv smyslové náklonnosti. Představuje pro člověka jistý dokonalý ideál, kterému se snaží přiblížit. Jednání, jež následuje zákon, se tak stává povinností. Povinnost člověka nutí, tedy určuje k jednání prostému jakékoliv náklonnosti.⁵⁰

Aby byl obecný zákon opravdovým obecným zákonem a ne jen pouhou maximou, nemůže být jeho podstata odvozena od smyslových pohnutek a náklonností. Pokud by tato podmínka nebyla splněna, zákon by nemohl platit obecně a pro každou rozumovou bytost. Důvod je jednoduchý, platil by sice pro některé či dokonce většinu, avšak nikdy ne pro všechny rozumové bytosti.⁵¹ Každý člověk touží trochu po něčem jiném než druhý. A to i přes to, že je lidská podstata všem stejná. Blaženost je natolik obecný pojem, že pro každého představuje něco jiného. Zároveň je silně spojena se současným, konkrétním stavem potřeb a skutečnosti. Neplatí navždy a absolutně.

3.1.5 Kategorický a hypotetický imperativ

Není složité odhalit hypotetický imperativ, jelikož je vždy podmíněn něčím druhým. Chceš-li získat to a to, musíš udělat to a to. Jednání, které je po člověku vyžadováno, nemá formu povinnosti, spíše jde o rady či doporučení. Člověk se hypotetickým imperativem neřídí pro imperativ samotný, ale za účelem získání nějaké výhody či vyhnutí se něčemu nepříjemnému. Oproti tomu kategorický imperativ nemůžeme prověřit žádným příkladem ze zkušenosti. Kategorický imperativ je požadován pouze pro sebe sama, z jeho dodržování neplynou žádné materiální výhody. U člověka se však nikdy nedá přesně určit, zda je jeho vůle motivována pouze povinností nebo i nějakou jinou smyslovou pružinou. Proto je Kant v tomto ohledu velmi skeptický, nebo spíše realistický a tvrdí, že všechny imperativy, které se nám zdají být kategorickými, jsou ve skutečnosti hypotetické. Není možné zcela přesně dokázat, čím byla vůle motivována ve skutečnosti.⁵²

⁵⁰ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 137

⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 45

⁵² Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 59

Tak, jak jsou imperativy formulovány, představují vztah mezi objektivním zákonem a subjektivní nedokonalostí vůle. Imperativ člověku napovídá, které jednání je dobré, a zároveň působí na vůli, aby toto jednání vykonala.⁵³

Zodpovědný člověk si utváří jen takové maximy, které by mohl zároveň chtít jako obecné zákony.⁵⁴ Je-li vůle poslušna mravní maximy, nenechá se ovlivnit ničím jiným, než úctou k obecnému zákonu. Jednání odpovídající těmto podmínkám je možné považovat za mravní a úctyhodné.

Kategorický imperativ člověku přikazuje jednat jedině tak, jak je dovoleno. To znamená vyhybat se zakázanému jednání. Nepřikazuje naprosto konkrétní jednání, jelikož musí splňovat určitou míru obecnosti. Je na člověku, jaký postup zvolí k dosažení dobrého a mravního jednání, avšak musí k tomu využít jen dovolené jednání. Základním pravidlem, jež je třeba mít na paměti, je zobecnitelnost maximy jednání. Dovolené jednání je takové, které se řídí maximou, jež by zároveň mohla být obecným zákonem. Není-li tato podmínka splněna, je toto jednání nepovolené, tedy zakázané.⁵⁵

Každý člověk je zavázán k mravnímu jednání právě proto, že je bytostí obdařenou rozumem a vůlí. Mravní jednání vyžaduje oproštění se od vnějších podmínek a následků a řídit se pouze závazkem, který je objektivní, nutný a všeobecný. Tyto kritéria splňuje pravidlo, jež je zákonem a to zákonem obecným, formulovaným v kategorickém imperativu.⁵⁶ Tuto zavázanost člověk nepocituje pouze jako možnost, ale přímo jako nutnost.⁵⁷ I přes vědomí nutnosti člověk často podléhá pokušení a uděluje sám sobě výjimku, kterou však objektivně neschvaluje, a je si vědom toho, že maxima, podle které se rozhoduje, nemůže být obecným zákonem.

Hypotetické imperativy mají mnoho podob, ale vždy obsahují nějakou podmínku či úkol a výsledek, kterého lze dosáhnout. Takové jednání je dobré, ale ne mravní a vždy se vztahuje k nějakému úmyslu nebo záměru. Hypotetický imperativ má dvě obecné podoby, které se nazývají: imperativy zručnosti a imperativy chytrosti. První člověku říká, co má udělat, aby dosáhl potřebného výsledku. Druhý napomáhá dosáhnout blaženosti, po které každý člověk přirozeně touží.⁵⁸

⁵³ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 51

⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 32-33

⁵⁵ Srov. EBERT, T. Kantův kategorický imperativ a kritéria přikázaných, zakázaných a volně uvážených jednání. In *Kantův kategorický imperativ*, s. 102

⁵⁶ Srov. HÖFFE, O. Kantův kategorický imperativ jako kritérium mravnosti. In *Kantův kategorický imperativ*, s. 22

⁵⁷ Srov. HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*, s. 31

⁵⁸ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 52-53

Základní formulací kategorického imperativu je, volněji řečeno, jen ta maxima, která by zároveň mohla být obecným zákonem, je vhodná k následování. Jen podle té je třeba jednat.⁵⁹ Další formulace kategorického imperativu klade důraz na člověka, který je účelem sám o sobě a nikdy by tedy neměl být využit jako pouhá věc, tedy prostředek. Třetí formulace se vztahuje k autonomii vůle. Lidská vůle, jež je podřízena obecnému zákonu, vytváří maximy, které byť jsou subjektivní, by se mohly stát zároveň obecně zákonodárnými, může sama sebe považovat za svézakonodárnou.

Jen kategorický imperativ má platnost zákona a může člověku přikazovat určité jednání. Hypotetické imperativy jsou pouze pravidla nebo rady, nikdy ne příkazy, neboť jsou vždy vázány na lidskou náklonnost a tedy smyslovost.⁶⁰

3.1.6 Moralita a legalita

Již jsem zmínila, že mravní hodnota jednání spočívá v obecném zákoně, který určuje vůli. Pouze jednání z povinnosti obsahuje moralitu. Děje-li se jednání pouze v souladu s obecným zákonem, avšak pohnutka je smyslová, pak toto jednání obsahuje legalitu nikoliv moralitu. Legálním se stává tehdy, když smyslový podnět působí na vůli tak, aby jednala v souladu se zákonem. Kdyby však tato vnější pružina neexistovala, vůle by nebyla určována ničím a jednání by neprovedla.⁶¹

K člověku smyslovost a touha po blaženosti bytostně patří. V tomto bodě by však člověk neměl ustrnout, jelikož by se tak stal členem pouze světa přírody. Cíl, kterého by měl každý dosáhnout nebo se alespoň přiblížit, není oprostít se od náklonnosti a všeho empirického. Důležité je, aby tyto vnější síly neměly určující a rozhodující pozici. Toto privilegium náleží pouze rozumu, který prostřednictvím povinnosti donucuje lidskou vůli k mravnímu jednání.⁶²

Morální jednání vyžaduje respektování nejen povinnosti, ale i nejvyššího dobra, kterým je pro člověka ctnost. Ctnost musí zaštitovat veškerou touhu po blaženosti. Tato touha je vždy vyžadována nějakým objektem, jenž je pro člověka v danou chvíli žádoucí. Zároveň musí být tato maxima (touha po blaženosti) v souladu s obecným zákonem, nesmí jej vylučovat. Ctnost je nejvyšší metou našich žádostí a tužeb a měla

⁵⁹ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 62

⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 55

⁶¹ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 122

⁶² Srov. Tamtéž, s. 202

by být upřednostňována před ostatními nižšími tužbami. Další podmínkou je nutnost chtění dobra nejen pro vlastní osobu, ale pro každou rozumovou bytost a celý svět. Chtění dobra pro druhé nezůstává pouze v lidských myšlenkách, ale je naplňováno v konkrétních skutečích. Je třeba brát sebe, ale i druhé jakožto účely samy o sobě.⁶³

Žije-li člověk ctnostným životem, pociťuje jistý druh citu, který však není ze své podstaty empirický, nýbrž je intelektuální. Je získáván z následování a podrobení vůle obecnému zákonu. Mravní cit je dvojího druhu, buďto je negativní, protože dokazuje nízkost přírodních pružin, které do jisté míry překonává a stává se jim nadřazený. Nebo jde o cit pozitivní, jež dokazuje schopnost vůle být autonomní jednotkou, která je podřízena jen svému vlastnímu zákonodárství.⁶⁴

Dobro není Kantem chápáno pouze jako něco, co vzbuzuje libost a tím se stává žádoucí. A zlo naopak vzbuzuje nelibost a tím se stává nežádoucí. Oba pojmy podléhají rozumu, jelikož ten je garantem obecnosti a všeobecnosti. Pokud by tomu tak nebylo, byly by pojmy dobra a zla vždy podmíněny subjektivní zkušeností. Dobro není totéž, co blaho, jelikož blaho je vždy spjato s konkrétním stavem potřeb a lidské zkušenosti. Stejně tak zlo není pouhým utrpením a to ze stejného důvodu, jako je tomu u dobra. Dobro a zlo se vztahuje k vůli a jednání, ne k vnímání člověka, protože to je vždycky zatíženo zkušeností. Vůle není určována pouze nějakým objektem, ale tento objekt na ni musí učinit nátlak, aby ji donutil k jednání. Dobro je tedy objektivně dobré jednání a blaho subjektivně dobré jednání. Stejně tak to platí pro zlo a utrpení.⁶⁵

Vůle je donucována k jednání různě velkými silami, buďto je silnější nátlak povinnosti nebo náklonnosti. Ne nadarmo se však říká, že nic není jen černé a bílé. I v procesu rozhodování má výrazný vliv člověk sám. On je tím, kdo se nakonec rozhodne. Nefunguje to tak, že by se mohl odvolávat na svou vůli a prohlašovat, že s tím nic jiného nezmohl. Člověk nese za svá rozhodnutí odpovědnost, proto musí mít prostor k volbě. To, co nakonec rozhoduje, není velikost síly, ale hodnota a hloubka argumentace, podle níž se člověk nakonec rozhodne.⁶⁶

Vůli má určovat pouze obecný zákon, nikoliv náklonnost, protože náklonnost vede člověka k sobectví. Buďto jde o lásku k sobě samému, tedy sebelásku, nebo sobecké zalíbení v sobě samém, tedy domýšlivost. Sebeláska nutně neodmítá

⁶³ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 189-190

⁶⁴ Srov. HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*, s. 45-46

⁶⁵ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 99-106

⁶⁶ Srov. REATH, A. Kantova teorie morální smyslovosti. Úcta k morálnímu zákonu a vliv sklonů. In *Kantův kategorický imperativ*, s. 80

a nevyklučuje obecný zákon, může být rozumem trpěna a kultivována, až nakonec dojde k souhlasu s ideou obecného zákona. Oproti tomu domýšlivost musí být rozumem potlačena. Člověk si nemůže vynucovat úctu od druhých, neřídí-li se výhradně povinnostmi. Není možné vyžadovat od druhých větší míru uznání, než jaká náleží každému člověku, jakožto účelu.⁶⁷

Sebeláska vyžaduje neustále více a více blaha pro sebe sama, avšak domýšlivost vytváří v člověku dojem vlastní dokonalosti a nadřazenosti. Ve jménu sebelásky jednají lidé různými způsoby, jelikož jsou jejich tužby vždy odlišné. Jednají tak, aby dosáhli co největšího uspokojení. Avšak lidé domýšliví požadují po ostatních, aby jednali stejně jako oni, protože vidí sami sebe jako vyspělejší a hodní následování.⁶⁸

3.1.7 Shrnutí

Přínos Kantovy etiky vidím hlavně v jeho důrazu na individuum, které je svobodné a autonomní. Každý konkrétní člověk je schopen rozhodovat se svobodně a za svá rozhodnutí nést odpovědnost. I přes jistá omezení, jež člověk má v důsledku provázanosti s přírodou, je obdařen nesmírnou mocí a potenciálem. Přírodní bytost v člověku probouzí touhu po slasti, nebo uspokojování potřeb, jež pramení z pudů. Avšak tato omezení dokáže člověk překonat pomocí rozumu a disciplinovanosti. Přirozeně by sice člověk reagoval pudově, dokáže se však kontrolovat a ovládat. Záleží na každém jednotlivci, zda svých možností využije.

Dostát Kantovým nárokům však není snadné, vyžaduje to jisté psychické dispozice a velkou míru sebeovládání. Následování čisté povinnosti a naprosté oproštění se od smyslovosti vytváří určitý druh otrocké práce. Člověk nemá plnit úkoly života z radosti, kterou mu život přináší, ale pouze z ryzí povinnosti. Je třeba počítat se ztrátou jednoho aspektu lidství a tím jest radost z dobře odvedené práce či správného jednání.

Právě tato tvrdost je však důležitým znakem etiky. Etika nemá pouze popisovat realitu, má této realitě nastavovat zrcadlo. Oblastí etiky není to, co je, ale to, co by být mělo. Kant dává svými spisy jasně najevo, jak by to dle jeho představy mělo být. Nepopírá lidskou přirozenost, ale dává člověku poznat možnosti, které lidství má.

⁶⁷ Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 125

⁶⁸ Srov. REATH, A. Kantova teorie morální smyslovosti. Úcta k morálnímu zákonu a vliv sklonů. In *Kantův kategorický imperativ*, s. 82-83

Kantova etika dále člověka nabádá ke střídmosti ve vyjadřování. Dnes se často používají velmi silná slova pro vyjádření vcelku obyčejných situací či stavů. Cítit nenávisť, obdiv, úctu k lidem, jejichž zásluhy či prohřešky neodpovídají tak silným výrazům. Tím se daná slova znehodnocují a zjednodušují, což není úplně v pořádku. Dle Kanta má každý člověk svou důstojnost a hodnotu, avšak úctu vzbuzuje pouze ten, kdo jedná úctyhodně, tedy v souladu s povinností. Tato úcta je pociťována mravním citem, ne smyslovým, jelikož poukazuje na jednání, které je hodno následování.

Přínosem pro sociální práci je zcela jistě důraz na mravnost každého jedince. Nezáleží na vzdělání či společenském postavení, jednat mravně dokáže každý člověk, jelikož je obdařen rozumem, který ho k tomu uschopňuje. Dodává odvalu bojovat za svá přesvědčení, pocházejí-li z úcty k obecnému zákonu, jsou hodny následování a člověk se jimi musí řídit. Skutečně mravní přesvědčení vycházející z povinnosti je třeba následovat vždy, tedy i v situaci, kdy je zaměstnavatel proti. Každý odpovědný sociální pracovník, jenž se řídí mravní povinností, je schopen jednat mravně a autonomně, byť je organizace přesvědčena o opaku.

3.2 Humova empiristická etika

Humova etika je silně provázána s praxí, nezabývá se příliš abstraktními pojmy, a pokud ano, jde spíše o to, jak se dají využít v životě člověka. Humovi nešlo pouze o vědění samo, ale také o jeho praktické dopady. Byl skeptický k názorům racionalistů o možnosti absolutního a dokonalého vědění.⁶⁹ Již v minulosti bylo prokázáno, že člověku nestačí pouze rozumová zdůvodnění nebo znalost pravidel, musí mít určitou motivaci, která ho donutí k tomu či onomu jednání. Člověk řídicí se pouze rozumem nemusí být zákonitě ctnostný.

Zdrojem mravnosti nemůže být pouze rozum. Rozumem člověk zhodnocuje situaci z pohledu prospěšnosti, to však nevyvolá žádnou citovou odezvu, která by motivovala k jednání. Rozum neprodukuje city a člověk nereaguje na cíl, který bere lhostejně. Jeho role při rozhodování ale není zanedbatelná, jak by se na první pohled

⁶⁹ Srov. RÖD, W. *Novověká filosofie II*, s. 402

mohlo zdát. Rozumem se zhodnocují následky, dopady jednání. Dále je rozumem člověk poučován o tom, k čemu tíhne.⁷⁰

Rozum odhaluje pravdu, cit zase probouzí krásu. Rozum popisuje realitu, cit si ji přetváří a utváří. Rozum je nestranným soudcem a lhostejným pozorovatelem, kdežto cit vzbuzuje náklonnost a žádostivost. Cit probouzí touhu po blahu a vystříhání se strasti, tím motivuje lidské jednání. Rozum dokáže odhalovat nové skutečnosti, cit zase vyvolává postoj, který je třeba k celku zaujmout. Toto rozdělení pravomocí je člověku přirozené.⁷¹ Z výčtu je zřejmé, že dle Huma rozum nedělá ještě člověka ctnostným, jelikož není schopen motivace. Rozum je arbitrem, hodnotitelem, který rozpoznává dobré a zlé, avšak nedonutí k jednání. Dokonale rozumný člověk není zákonitě ctnostný. Ví sice přesně, co dělat, ale není-li motivován citem k činu, dovede pouze ctnostně mluvit, nikoliv konat.

Úkolem etiky, podle Huma, je popsat a vysvětlit skutečnost, že člověk nějak hodnotí činy a motivy, jak své tak druhých lidí. Buďto je schvaluje nebo odsuzuje. Cílem etiky není vymýšlet příkazy a zákazy.⁷² Pro člověka je rozhodující jeho vlastní postoj, který k danému jednání či nařízení zaujme. Jinak řečeno, záleží na tom, jaký vztah si k dané věci, problému vytvoří, jak na něj cíl zapůsobí. Jednání je tedy motivováno uvnitř každého člověka, ne zvnějšku formou příkazů a zákazů.

Citům a emocím je člověk do jisté míry odkázán. Odpovídají jeho povaze a charakteru, ale zároveň podléhají přírodním zákonům. Dalo by se tedy říct, že jsou do jisté míry silnější než člověk a jeho vůle. Ale i zde je vykonavatelem jednání člověk sám, není pouhou loutkou, a proto je za své jednání odpovědný. Jeho jednání je svobodné.

3.2.1 Mravnost

Dle Huma člověk není mravným, pokud jedná na základě sebelásky. V tomto případě totiž sleduje pouze své cíle, ne cíle a blaho společnosti. Mravnost se zakládá na citu, jenž je společný všem lidským bytostem. Cit, který všichni schvalují a pochvalují

⁷⁰ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 124-126

⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 133-134

⁷² Srov. RÖD, W. *Novověká filosofie II*, s. 422-423

a podle kterého hodnotí a řídí vlastní jednání.⁷³ Pokud se jím přímo neřídí, minimálně si ho jsou vědomi, jakožto ideálu správného a mravního jednání.

Mravnost a ctnost vycházejí z citu a vkusu, avšak co je mravní objektivně rozeznává rozum. Nalezne-li člověk v mravním jednání zalíbení, začne pak mravně také jednat. Strohý popis věci, cíle nebo jednání nestačí, to co z nich činí odporné či chvályhodné, ctnostné či neřestné, je cit, který je společný všem lidským bytostem. Hume je přesvědčen, že tento cit je třeba kultivovat a vzdělávat rozumem, aby rozhodnutí na něm založená, byla mravní a správná. Kdyby se z procesu rozhodování odebral všechen cit a smysly, zůstala by pouze teorie rozhodování, neměla by však přesah do praxe.⁷⁴

Důležitým faktorem ovlivňujícím jednání je charakter osoby. Charakterové vlastnosti se podílejí na motivaci k jednání. Z toho plyne, že na základě charakteru člověka je možné zjistit, jaké má předpoklady k mravnímu či nemravnímu jednání. Dále je pro jednatelův silným zdrojem poučení předchozí zkušenost a vztah, jaký si k oné zkušenosti vybudoval.⁷⁵ Rady druhých lidí nebudou nikdy tak vysoce ceněny, jako poučení se z vlastní zkušenosti.

Pouhý rozum není schopen motivovat jednání, jeho funkce je informační a objasňující. Informaci, kterou rozum poskytne, je třeba vystavit nějaké emoci, ta motivuje jednání. Bez emoce, vášně by k činu nedošlo. Každý člověk posuzuje mravné nebo nemravné jednání na základě přitažlivosti – zda ho dané jednání přitahuje či odpuzuje. Rozhodování je považováno za mravní tehdy, když je jednání posuzováno samo od sebe, bez dalších možných důsledků. Rozhodnutí pro nebo proti jednání je provedeno bez posuzování výhod či nevýhod možných následků. Kritériem je pouze odpor či náklonnost, tedy v podstatě dobro nebo zlo konkrétního jednání.⁷⁶

Morálnost jednání se nachází v jeho záměru a cíli, ne v přesvědčení. Záměr probouzí emoci, která pak motivuje jednání. Přesvědčení nemůže být základem morálnosti jednání, jelikož je odvislé od informovanosti. Je-li člověk špatně informován, není zákonitě nemravný.⁷⁷ Co se týče morálnosti, nezáleží na následcích, ale důvodu, který k rozhodnutí vedl. Důležité je, jaké podstaty je onen důvod, záměr, zda mravní či zločinný.

⁷³ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 110

⁷⁴ Srov. Tamtéž, s. 2-5

⁷⁵ Srov. RADCLIFFE, E.S. *Hume*, s. 85

⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 86

⁷⁷ Srov. Tamtéž, s. 88

Neřest, tedy nemravnost, dle Huma nemůže mít původ v rozumu. To, že je něco nemravné, člověku přijde na mysl až tehdy, probudí-li se v něm cit odporu a nesouhlasu. Nesouhlas není chápán pouze individuálně, ale je nazírán jako obecný, společný všem lidem.⁷⁸ Rozum podává fakta o zkoumaném jednání, avšak fakta a informace neobsahují žádné citové zabarvení. Až vyhodnocení těchto informací vzbuzuje v člověku citovou odezvu, která je pocíťována buď jako touha následovat dané jednání, nebo odpor vůči němu.

Krátce shrnuto, aby mohl člověk prohlásit jednání za mravné či nemravné, musí ho dané jednání nejprve zaujmout a poté přimět k reakci souhlasu nebo odmítnutí. Mravní hodnocení je prováděno na základě vyvolané emoce a citové odezvy, které v hodnotiteli jednání vzbudilo. Co je mravné a co ne je v kompetenci citu, ne rozumu, jelikož ten není schopen donutit k hodnotící reakci a zaujmutí stanoviska.⁷⁹

3.2.2 Blahovůle a sebeláska

U slova blahovůle je již na první pohled jasné, co znamená. Jde o vůli, touhu po blahu. K plnému naplnění obsahu a významu tohoto slova je třeba zájmu o blaho nejen své, ale i druhých, potažmo celé společnosti. Bažení pouze po vlastním dobru a hojnosti se naopak nazývá sebeláskou. Tento cit je sice člověku přirozený, avšak měl by být zdokonalován a usměrňován. V opačném případě se stává dravým a bezohledným.

Blahovůle je druhými velmi hojně oceňována a žádána. Každý člověk by měl k blahovůli spět, pracovat na sobě a utvářet své city k dokonalejšímu obrazu dobra pro všechny. Projevy blahovůle jsou lidskost, laskavost, přátelskost a dobročinnost.⁸⁰ Skutečná blahovůle není prokazována pro žádné jiné zájmy a následky, jde jí o dobro a blaho samo o sobě.

Člověku je přirozená láska k lidem, která ve své podstatě vždy směřuje k blahu a dobru celé lidské společnosti. Naplněním této lásky není programové hlásání lásky všem vůči všem, ale aby tato láska byla projevována vždy a bez dalších okolností. Základním prvkem naplnění je zvnitřnění této hodnoty, ne nátlak z vnějšku.⁸¹ Hume je přesvědčen, že láska k člověku a touha po blahu lidí je v každé lidské bytosti přítomna.

⁷⁸ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 132

⁷⁹ Srov. CUMMINS, R.C.; CHRISTIANO, T.D. *Modern Moral and Political Philosophy*, s. 205-206

⁸⁰ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 8

⁸¹ Srov. RÖD, W. *Novověká filosofie II*, s. 428-429

Humova etika je velmi provázána se společenstvím, proto je i obecně uznávaná představa člověka směřujícího k dobru, formulována ve vztahu ke druhým lidem.

Cílem lidského života je odpoutání se od sebelásky a směřovat k blahu a dobru společnosti. Být skutečně a opravdově blahovolný znamená usilovat o tento cíl, bez vedlejších a skrytých zájmů. Usilovat o blaho z lásky k člověku a pro člověka. Nehledět příliš na krátkodobé cíle a užitky, které sice mohou působit silněji, ale ne hodnotněji. Pracovat na dlouhodobém, celoživotním úkolu člověka, kterým je blaho lidského společenství.

Tím, jak se člověk chová a jak jedná, si získává uznání druhých. Čím příjemnější společník, tím žádanější společník. Čím lidštější a ochotnější jednání, tím vyšší prestiž a uznání od druhých. Jedním z důvodů proč je blahovolný cit, jak Hume nazývá touhu po blahu sebe i druhých, natolik uznávaný a hodnotný, je právě v jeho prospěšnosti společnosti.⁸² Blahovolné jednání není pouze osobním cílem, ale je společností velmi ceněné a žádané.

Blahovolný cit je třeba budovat a utvářet, nejprve člověk začíná u sebe a svých potřeb. V tomto bodě však většina nenachází plné uspokojení z lidství, proto soustřeďuje svou pozornost a péči nejbližšímu okolí, rodině a přátelům. Tím, že rodiče vedou své potomky k laskavosti, lidskosti a přívětivosti, vytvářejí a utvářejí současnou i budoucí podobu konkrétní společnosti, potažmo celé lidské společnosti. Každý člověk se může určitým způsobem podílet na obrazu lidstva.

I přes to, že si člověk uvědomuje svůj cíl i směr, kterým k němu nejsnáze dojí, občas sejde z cesty. Důvod je jednoduchý, žádná lidská bytost nemá dokonale pevnou vůli a odhodlání. Dle Huma jsou city garantem určité úrovně chování, ne rozum. City utvářejí hierarchii náklonností, dílčích cílů i vizi obecného blaha. Tato hierarchie bývá trvalá a pevná, může se však stát, že sebeláska v daném okamžiku získá větší moc než blahovolný cit. Konkrétní cíl, který člověka momentálně přitahuje silněji, působí svou líbivostí a nátlakem na určité lidské potřeby. Podlehne-li člověk, mívá po uspokojení dané tužby výčitky svědomí a většinou si je vědom svého selhání.⁸³

Hume podléhá stejné skepsi, jakou nacházíme i u Kanta. Kant si kladl otázku, zda je vůbec možné v případě člověka najít skutečný kategorický imperativ, kterým by se jeho život řídil, nebo zda jsou všechny lidské skutky motivovány pouze

⁸² Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 11-14

⁸³ Srov. Tamtéž, s. 74-75

hypotetickými imperativy. Na tuto otázku nenalezl odpověď. Ke stejnému závěru dospěl i Hume.

Každý cit je nutně do jisté míry sobecký. Vztahuje se ke konkrétnímu cíli a slouží konkrétní osobě. Jakýkoliv, byť sebelepší cit, je jen převlečenou sebeláskou. Sebevíc blahosklonný člověk může skrytě toužit po neutuchajícím uznání druhých lidí. Není možné odhalit všechny pohnutky, které motivovaly jednání, proto je lépe usuzovat, že všechny city a vztahy mají svůj původ v sebelásce. Záleží na člověku, jestli zůstane na nejnižším stupni lidství, nebo půjde dál a skrze sebelásku bude konat dobro i pro druhé. Jinými slovy, jednání považujeme za dobré, hodnotné a chvályhodné i tehdy, je-li motivováno sebeláskou, ale tento cit překračuje a směřuje k druhým lidem. Dobromyslný a laskavý člověk si zaslouží uznání i přes to, že prvotním impulsem byla touha po tomto uznání. Nejde ani tak o původ citu, jako o následky.⁸⁴ Zde vidíme zásadní rozdíl mezi Kantem a Humem. Jeden hledí pouze na původ pohnutek, druhý zase na následky.

3.2.3 Sympatie a povinnost

Sympatie patří mezi základní lidské principy, člověku je přirozené cítit sympatie k druhým lidem. Není však pocíťována ke všem stejně, někteří lidé jsou člověku bližší, někteří naopak lhostejní. S těmi, jež nám jsou sympatičtí, soucítíme, společně prožíváme chvíle radosti i smutku. Jejich pocity se do jisté míry přenášejí na nás a my je tak s nimi můžeme prožívat. Cit je o to silněji prožíván, pokud si člověk představí sebe sama v jejich pozici.⁸⁵ Soucit může být pocíťován i vůči neznámým lidem, právě díky představivosti. Je však přirozené, že silnější sympatie a emoce v člověku vyvolávají jeho blízcí.

Pokud veškeré jednání odvozujeme od citů, je zapotřebí vždy nějakého cíle, který v člověku probudí zájem, a tím motivuje k činu. City, jež chováme k blízkým lidem, v nás probouzí soucit nad jejich utrpením nebo radost z jejich štěstí. Jen naprostý sobec zůstává lhostejný k strastem a nespravedlnosti druhých. Takový člověk nerozezná ani ctnost od neřesti u druhých, jelikož nemá zájem o nikoho jiného kromě sebe. Přehnaná míra sobectví našťestí není normou, a proto většina lidí dokáže rozeznat

⁸⁴ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 136-137

⁸⁵ Srov. RADCLIFFE, E.S. *Hume*, s. 93-94

a zhodnotit jednání své i druhých. Převažuje-li u osoby láska k člověku a touha po blahu svém i druhých, má tento cit určitou moc nad jeho jednáním. Ve jménu blahovůle dokáže ovládat své nižší potřeby a tužby. Postupuje k cíli ve jménu prospěšnosti pro lidské společenství. Takové jednání je nejen lidské, ale také mravní. City lidské a mravní jsou dle Huma totožné. Protože jednání, které je společnosti lidsky prospěšné, musí být zároveň i mravně dobré.⁸⁶

Každé lidské jednání může být zhodnoceno jako dobré nebo jako špatné, záleží na vztahu jedince k cíli. Pokud je cíl užitečný nebo příjemný, je jednání k jeho dosažení hodnoceno jako prospěšné a dobré, je-li cíl ohrožující nebo nepříjemný, je jednání k jeho dosažení hodnoceno jako nevhodné a špatné. Tím, pro koho je jednání dobré nebo špatné, je buďto člověk sám nebo druzí lidé. Z toho plyne, že minimálně ve většině případů zohledňujeme i hledisko dopadu na druhé lidi. Lidské jednání není pouze egoistické, ale láska k člověku nás nabádá k altruismu. Fakt, že bereme v potaz i druhé lidi, je důsledkem sympatie, kterou k nim cítíme. Skrze sympatii nás oslovují strasti a slasti ostatních lidí, jež pak s nimi spoluprožíváme.⁸⁷

Pro Humovu etiku, stejně jako pro utilitarismus, se stává důležitým aspektem lidského jednání užitečnost. Jednání je tím více dobré a morální, čím více je užitečné, pro co největší množství lidí.

Je třeba však ještě zohlednit hledisko sympatie, které nemůže být v empiristické etice opomenuto. Moralita jednání spočívá v možnosti zobecnění motivu či charakterové vlastnosti. Vyjádřením souhlasu s určitým jednáním nebo motivem dává člověk najevo, že toto jednání by mělo být následováno všemi. V takovém případě je odhlédnuto od konkrétních sympatií k jednajícím či specifičnosti situace. Na jednání se pohlíží objektivně z pozice nezaujatého pozorovatele, tehdy dochází k morálnímu hodnocení. Člověk pak koriguje své jednání podle sympatií, které ke společenským normám, obecným zákonům a názorům druhých má.⁸⁸

Většina lidí jistě souhlasí, jak lidsky tak mravně, s jednáním, které bere ohled na blaho celé společnosti, ne jen pouhého jednotlivce. Není toto jednání chápáno dokonce jako povinnost? Do jisté míry ano, spíše by se však hodilo říci, že blahovlnné, tedy mravní jednání je skoro každým člověkem pocíťováno jako povinnost. Člověk se cítí

⁸⁶ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 60-71

⁸⁷ Srov. RÖD, W. *Novověká filosofie II*, s. 426-427

⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 427-428

být povinován a zavázán povinnostmi přispívat k obecnému blahu. Blahovolné jednání není užitečné jen jednotlivci, ale i společnosti, v níž se pak lépe a hodnotněji žije.⁸⁹

Povinnost zde není brána jako nepříjemné odříkání či asketismus, ale spíše jako schopnost a ochota dělat druhé i sebe šťastnými. Umět si odříci aktuální rozkoš, pro hodnotnější celek, tedy rozkoš a blaženost všech.⁹⁰ Takto popsaná povinnost zní a působí snadněji a lehčeji než v Kantově podání. V Humově etice není cílem povinnost pro povinnost, ale pro blaho a štěstí. Člověk se může radovat a užívat si slasti života, jen musí dodržovat jistá omezení sebelásky. Snad ve výsledku vedou obě povinnosti ke stejnému dobrému chování, avšak jedna se zdá oproti druhé mnohem snáze udržitelná a uskutečnitelná. Zásadně se obě povinnosti liší ve své podstatě, Kantova má původ v rozumu, Humova ve smyslovosti a citech.

Každý člověk má povinnost k sobě samému i ostatním. Má povinnost ctít lidskou důstojnost, chovat se mravně a pečovat o blaho své i ostatních. Takové činy jsou pak provázeny uznáním. Podstatné je, že člověk tuto povinnost bytostně pociťuje a nezáleží už tolik na tom, odkud přesně pochází nebo jakým slovem ji nazveme.⁹¹

3.2.4 Ctnost a neřest

Ctnost je dle Huma charakterová vlastnost nebo duševní činnost, která v pozorovateli vyvolává pocit libosti a souhlasu. Neřest je jejím opakem, tedy něčím odpudivým a škodlivým. Ctnostným může být nazýván člověk nebo lidské jednání, které vzbuzuje výše zmíněné city.⁹² Ctnostným se nikdo nerodí, ctnostným se stává na základě svých činů a pohnutek. Tímto tvrzením se nijak nevyvrací vnitřní vědomí ctnosti, pouze se jím upřesňují požadavky, jež musí být splněny.

Člověk je tím, kdo určuje, co je ctnost a neřest. Určuje tak na základě emocionálních reakcí, které v něm jednání vzbuzuje. Buď cítí radost, nebo odpor. Hodnocení provádí z pozice nezaujatého pozorovatele, jenž má na paměti obecný zájem, a soud, jenž vynese, považuje za vhodný všeobecného následování. Ctnostné může být jednak jednání, které přináší potěšení a blaho konajícímu, nebo jednání, které je prospěšné společnosti. Důležitou podmínkou je konzistentnost a setrvalejší stav.

⁸⁹ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 117

⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 118

⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 164

⁹² Srov. Tamtéž, s. 128

Jinými slovy, ctnostným není ten, kdo udělá jeden jediný dobrý skutek. Je třeba mít ctnost na mysli, jako ideál, k němuž člověk během života spěje.⁹³

Touhu po ctnosti a dobru člověk nezískává pouze skrze výchovu, ale má k nim přirozené předpoklady, jež jsou neodmyslitelnou součástí lidství. Pokud by k ctnosti neměl člověk dispozice a neměl k ní přirozenou úctu, jen těžko by výchovou bylo dosaženo potřebné chování a smýšlení.⁹⁴ Myšlenka vychovatelnosti dokonale ctnostné lidské bytosti bez jakýchkoliv předpokladů si sama ve své podstatě protirečí. Kde by se vzal prvotní impuls k výchově, pokud by nevycházel z člověka? Pokud by ctnost člověku nepřinášela žádné potěšení ani libost, jak by dospěl k názoru, že je třeba výchovy ke ctnosti?

Skutečná ctnost a blahovůle je neslučitelná s přetvářkou a pokrytectvím rozbujelé sebelásky. Není možné být ctnostným a zároveň vypočítavým a podlým. Stejně jako člověk, který vyhledává přátelství pouze kvůli svým osobním a sobeckým zájmům není opravdový přítel. Ctnost vyžaduje zájem nezatížený sebeláskou, zájem pramenící z úcty k ctnosti jako takové. Člověk, jenž dělá dobré skutky jen na oko nejen, že znevažuje jejich hodnotu, ale nikdy nemůže být nazýván ctnostným.⁹⁵

Již výše jsem zmínila, že pouhá sebeláska a vlastní zájem nejsou cílem a konečným určením člověka. Každý dokáže rozeznat dobré a zlé a valná většina v sobě cítí touhu dobro následovat. Díky této vlastnosti je člověk nejen schopen hodnotit konkrétní skutečnosti, ale také vyvozovat závěry mělo by být. Tato vize ‚mělo by být‘ nás motivuje k blahovlnnému a ctnostnému jednání. A to i přes veškerou mohutnost a sílu sebelásky.

Představa ctnosti je společná všem lidem. Přesné znění definice se sice může lišit, ale obsah chápou všichni stejně. Stejně tak přesvědčení o důležitosti následování ctnosti a vyhýbání se neřesti.⁹⁶ Na druhou stranu se však obraz ctnostného člověka v průběhu doby poněkud mění a vyvíjí. Dříve byla nejvíce ceněna statečnost a hrdost, dnes je to laskavost, dobrosrdečnost, upřímnost a lidskost. V minulosti se větší váha přidělovala úctě k panovníkovi a hrdosti, dnes láska k člověku a lidskému společenství jako celku.

⁹³ Srov. RADCLIFFE, E.S. *Hume*, s. 96-97

⁹⁴ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 48

⁹⁵ Srov. Tamtéž, s. 135

⁹⁶ Srov. Tamtéž, s. 114

Příjemnost se zdá být důležitým faktorem rozhodování. Čím větší příjemnost, tím větší tlak a touha po dosažení uspokojení. Existuje však větší potěšení, než radost z ctnostného života? Hume tvrdí, že pro duševně zdravého člověka ne. Je si vědom toho, že akutní tužby jsou velmi mocné, ale podlehne-li jim člověk, má po jejich uspokojení často výčitky svědomí. Tedy příjemnost je v těchto případech velmi omezená a krátkodobá. Pouze příjemnost, kterou přináší veskrze ctnostný život, je trvalá a konzistentní.⁹⁷ Nepřímo se tím říká, že člověk je nejen schopen, ale přímo nucen vést ctnostný život. V tomto případě je však nucen příjemností, ne povinností.

3.2.5 Ceněné lidské vlastnosti

Prospěšnost a blahovůle jsou velmi ceněny, je však třeba ještě příjemnosti, aby byl člověk ve společnosti nejen ceněn, ale i oblíben a vyhledáván. Vlastnostem, jež přispívají k oblibě a uznání, je věnována část Humovy knihy *Zkoumání o zásadách mravnosti*.

Mohutnost rozumu si získává úctu a vážnost. Oproti tomu humor a bezprostřednost si získávají lásku a náklonnost.⁹⁸ Dalo by se s trochou nadsázky říci, chladnost rozumu vyvolává chladné emoce, byť jsou co do hodnoty možná větší. Oproti tomu vřelost citu vyvolává vřelé emoce, které jsou však hodnotově níže. Společnost, v Humově pojetí, je více orientována na příjemnost, než vážnost. Proto je smyslovým vlastnostem věnován mnohem větší prostor, než rozumovým.

Veselost je dobrým příkladem vlastnosti, jež ve své podstatě není nijak prospěšná či užitečná, i přes to je však velmi ceněná a žádaná. Oživuje sešlost svou bezprostředností a hravostí. Přijde-li milý a dobře naladěný společník, přenáší radost a spokojenost na druhé.⁹⁹ Rozumný a vážný člověk může být uznávanou autoritou v oblasti vědy, avšak nikdy nebude tím, co poněkud ospalá uzavřená společnost potřebuje. Lidé se jednoduše rádi baví a vyhledávají podobně naladěné společníky.

Zdrojem příjemných požitků je dle Huma mimo jiné i bohatství. Soukromé vlastnictví představuje jediný spravedlivý způsob rozdělení majetku ve společnosti.

⁹⁷ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 119-122

⁹⁸ Srov. Tamtéž, s. 158

⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 86-87

Nabyli-li člověk svého jmění poctivě a spravedlivě, měl by se z něho být schopen radovat a užívat si ho.

I zde platí pravidlo uměřenosti, tedy zlatý střed mezi dvěma extrémy. Prvním je lakota, díky níž člověk přichází o radost a potěšení z majetku. Stává se mu spíše starostí, kterou dnem i nocí střeží, aby o ni nepřišel. A zároveň připravuje sám sebe o možnost být pohostinným a příjemným společníkem. Druhým extrémem je přílišná marnivost a rozhazovačnost. Nerozvážným hýřením může být všechn majetek velmi rychle promrhán a člověku záhy nezbude nic.¹⁰⁰ Obě vlastnosti nejsou užitečné ani majiteli ani druhým, proto by se jich měli lidé vyvarovat.

Každý lidský tvor přirozeně touží po štěstí. K jeho dosažení je třeba jistého odříkání a cílevědomosti. K dlouhodobému a skutečnému štěstí nepřispívají krátkodobé a rozporuplné drobné slasti, kterých si člověk dopřává a později si je vyčítá. Důležitou vlastností je v tomto případě soudnost a prozíravost. Základem úspěchu je stanovení si reálných cílů, jichž je člověk schopen dosáhnout a naplnit.

Střídmost a reálná kritičnost patří k důležitým vlastnostem i v případě hodnocení druhých i sebe sama. Obou se často nedostává právě při hodnocení vlastních zásluh a schopností. Při hodnocení druhých dosahuje člověk objektivitu mnohem snáze, avšak sám sebe mnohdy přeceňuje.¹⁰¹ Člověk by měl být spravedlivý v obou případech, jedine tak skutečně naplní obsah tohoto slova. Má-li nereálné představy sám o sobě a zároveň je příliš kritický k druhým, začnou se ho lidé stranit pro jeho falešnost. Není snadné přiznat vlastní chybu či nedostatek, ale patří to k zodpovědnému prožívání lidství. Ostatní mnohem více ocení přiznanou porážku, než pokryteckou masku.

Mezi příznivě hodnocené vlastnosti řadí Hume i čistotnost, jelikož její opak budí u druhých nepříjemné pocity, z kterých pramení vyhýbavost a opomíjení dané osoby.¹⁰² Byť se zdá tato vlastnost na první pohled banální, patří do našeho výčtu. Hodnotícím kritériem je zde příjemnost a její opak. Příjemnost přináší pocity náklonnosti, nikoliv úcty. Chce-li se společnost bavit, nevyhledává úctyhodné osoby, nýbrž příjemné a milé společníky. Nesmíme zapomínat, že zásadním faktorem je zde smyslovost, ne rozum.

Čeho by měl tedy chtít člověk dosáhnout? Dobrého a ceněného postavení ve společnosti, být uznávaným a milým společníkem, bavičem a v neposlední řadě

¹⁰⁰ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 73

¹⁰¹ Srov. Tamtéž, s. 101

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 104

zvyšovat požitky a radosti své i druhých.¹⁰³ Prototypem dobrého člověka není asketik, žijící v naprosté samotě a rozjímání. Jakožto tvor společenský by se neměl společnosti stranit, ale spíše ji vyhledávat a zlepšovat své společenské postavení. Zdokonalováním příjemných a prospěšných společenských vlastností, jež by se mohly také nazvat společenskými ctnostmi.

Skutečná hodnota lidství tkví v povaze a nitru člověka. Vnější dobra jako například majetek a bohatství přinášejí radost a štěstí, avšak ne vždy a ne na stálo.¹⁰⁴ Není příliš moudré hodnotit člověka podle množství hmotných statků, jelikož o ně může ve vteřině úplně přijít, a nedělají člověka tím, čím je. Chudý člověk zákonitě nemusí být nešťastný a rozhodně tím nepřichází o svou hodnotu, kterou získává z podstaty lidství. Lidská důstojnost je neodcizitelnou hodnotou a nedá se nijak navýšit velkým jměním a postavením.

3.2.6 Společnost a spravedlnost

Již Aristotelés přišel s pojetím člověka jako tvora společenského, z čehož pramení nutná spjatost člověka s ostatními. Lidská osoba bytostně potřebuje druhé lidi a ne jen z biologických důvodů. Bytostná potřeba zasahuje člověka jako celek, ve všech sférách lidství. Tím je myšlena oblast biologická, psychická i spirituální.

Člověk potřebuje v prvních letech života ochranu druhých, jelikož je oproti zvířatům vybaven pro přežití velmi nedostatečně, ať konstitucí nebo instinkty. Bez druhých se nenastartuje ani správný duševní vývoj dítěte. Blízcí lidé jsou často zároveň i duchovní oporou, proto je jejich přítomnost v průběhu života nezbytná.

Lidská přirozenost člověku velí žít ve společenství, avšak toto společenství musí dodržovat pravidla a řád. Společnost je prospěšnou a obohacující tehdy, když existuje a je naplňováno právo a spravedlnost. Podstatnou informací, vyplývající z minulé věty, je nutnost naplnění práva a spravedlnosti. Nestačí pouze právo vymyslet a zapsat, musí být žito a vepsáno do nitra každého občana, člověka. Bez těchto zásad by panoval ve společnosti chaos a bezpráví. Jsou nezbytné, jelikož člověk není dokonalý a má tendenci podléhat vlastním tužbám, které jsou mnohdy v rozporu s obecným zájmem.

¹⁰³ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 108

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž, s. 84-85

Pokud by se člověk vždy dovedl ovládnout a neustále měl na mysli blaho celé společnosti, nemusela by politická společnost vůbec vznikat.¹⁰⁵

Spravedlnost je úmluvou, dohodou mezi lidmi, aby bylo jasné jak ji naplňovat. Byla formulována pravidla a zákony, která usměřňují lidské vztahy a život ve spravedlivé a prospěšné společnosti. Byť jsou většinou vytvářeny skupinou jedinců, obsahují základní normy a hodnoty, jež jsou společné všem lidem.¹⁰⁶

Pokud je společnost skutečně spravedlivá, přináší člověku radost a potěšení. Uvědomuje si prospěšnost a je šťasten ze systému, jehož je součástí.¹⁰⁷ Dalo by se říci, že nakolik jsou občané blahovlní, natolik je společnost spravedlivá. Zákony zajišťují jen část morálky společnosti, jsou nutným minimem ke spravedlivému a bezpečnému soužití. Mravnost a blahovůle občanů ji dělá skutečně lidskou a dobrou.

Jeden ctnostný jedinec nezmění zkaženou společnost, je třeba všech nebo alespoň většiny obyvatel, kteří ctí a naplňují pravidla spravedlivé společnosti.¹⁰⁸ Ve společnosti, kde nejsou uznávána žádná pravidla a vyhrává pouze silnější, člověku ctnost a blahovůle příliš nepomůže k přežití. V takovém případě by se pravděpodobně musel přizpůsobit podmínkám v boji o holý život. Otázkou je, zda by takové uspořádání mělo být ještě nazýváno lidskou společností.

Život ve společnosti je pro člověka výhodný a bezpečnější, než život v chaosu. Společnost je chápána jako určitý systém soužití, který má svá pravidla, vycházející z dohody mezi lidmi. Dohodou nevzešla pouze pravidla a zákony, ale lidé samotní se zavázali k dodržování této dohody. Z toho vyplývá, že spravedlnost a společenský systém jsou hodnoty uměle vytvořené, vzešly z lidské iniciativy.¹⁰⁹ Jejich podoba je přímo odvislá od schopnosti a ochoty dodržovat daná pravidla a tím i usměřňovat a kontrolovat své jednání. Oplátkou za dodržení dohody společnost jednotlivci nabízí ochranu, zajištění základních potřeb a společenství, které obohacuje duševní a duchovní stránku člověka.

Cílem spravedlnosti a z ní pramenících pravidel je udržení a bezpečnost společnosti, kterým se do jisté míry podřizuje a omezuje svoboda či spíše svévole jedince. Pravidla jsou formulována jako příkazy nebo zákazy a člověk má povinnost je dodržovat. Tuto povinnost většina cítí jako sobě vlastní, nepřijde jim tedy nijak záludná

¹⁰⁵ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 39-40

¹⁰⁶ Srov. CUMMINS, R.C.; CHRISTIANO, T.D. *Modern Moral and Political Philosophy*, s. 206

¹⁰⁷ Srov. RADCLIFFE, E.S. *Hume*, s. 101

¹⁰⁸ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 145

¹⁰⁹ Srov. RADCLIFFE, E.S. *Hume*, s. 102-103

či podivná.¹¹⁰ Čím větší dodržování povinnosti, tím větší blaho a prospěšnost pro společnost. Z mravního života pramení radost a pocit užitečnosti, které člověka obohacují.

Spravedlnost, byť je uměle vytvořená, je i přes to ctností. Cele slouží obecnému blahu společnosti, v tom tkví celá její hodnota a původ. Bez společnosti, jež chce být prospěšnou a blahovolnou, by nebyla nikdy vznikla. Společnost vzniká dobrovolným sdružením lidských bytostí, a jak jsem již několikrát zmínila, člověk je tvor nedokonalý. Potřebuje tedy pravidla a normy, jež usměřňují lidské chování a vzájemné vztahy. Z toho plyne, že ctnost spravedlnosti pramení z potřeby.¹¹¹

Ani spravedlivá společnost nezaručuje naprostou a úplnou rovnost. Není od věci položit si otázku, zda by absolutní rovnost byla skutečně žádoucím stavem.¹¹² Samozřejmostí je stejná míra důstojnosti všech lidí, avšak nedá se zabránit tomu, že někteří jsou více oblíbení než ostatní. Odvídá se to od vlastností a schopností, kterými disponují a také, jak dobře jich dokáží využít ve prospěch a pro potěchu druhých. Stejně tak není možné zabránit majetkovým rozdílům. Důležitým zákonem společnosti je spravedlivé nabytí majetku a zajištění minimálních potřeb každého občana. Někteří lidé jsou však pracovitější či nadanější než ostatní a nebylo by správné jim upírat nárok na vyšší příjem či hodnotu majetku.

3.2.7 Shrnutí

Hume přináší do etiky oproti Kantovi jistou lehkost, jak ve vyjadřování, tak v samotné etice. Žít mravně dle Humova empirismu znamená přinášet potěšení a užitek sobě i ostatním. K člověku neodmyslitelně patří společnost, druzí lidé, rodina, z toho důvodu jsou velmi zohledněny i jejich zájmy. Jednání není mravné proto, že pochází ze smyslů a citů, nýbrž proto, že přináší užitek a blaho. Mravnost se dále vyznačuje i příjemností, mravní jednání je příjemné nejen jednajícímu, ale i okolí.

Humova etika se od Kantovy liší nejen v úhlu pohledu na původ mravnosti, ale i v hutnosti obsahu. Styl a atmosféra jsou odlišné, proto i celkový dojem a uskutečnitelnost jejich požadavku se značně liší. Kantův projev je přísný, vážný,

¹¹⁰ Srov. HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*, s. 33-34

¹¹¹ Srov. Tamtéž, s. 15-18

¹¹² Srov. Tamtéž, s. 27

občas výsměšný, ale i přes to si zachovává lidskost a čtivost. Ústřední pojem povinnosti vzbuzuje ve čtenáři určitý odpor, již na první pohled je zřejmé, že se bude muset něčeho vzdát. Dočte-li knihu až dokonce, najde v ní dokonalý etický systém, jehož síla však bohužel zůstává do jisté míry pouze na papíře. Pro člověka je tato etika jen velmi těžko proveditelná.

Oproti tomu Humův styl je čtivější a mnohem méně těžkopádný, občas se však zdá, že se v něm trochu vytrácí etický obsah. Ústředními pojmy jsou blahovůle, prospěšnost a příjemnost. Všechny jsou člověku mnohem bližší a milejší, než povinnost. Proveditelnost požadavku se v tomto případě zdá mnohem snazší a hlavně, důležitým pojmem i nadále zůstává radost a příjemnost ze života.

Zdá se, že právě ona lidskost a přirozenost je největším úskalím Humovy etiky. Často popisuje stav, který je, a už ne tak často, jaký by měl být. Člověku je přirozené a příjemné získávat slast, proto tak činí. Avšak úkolem etiky není pouze přinášení slasti, slastné není vždy totéž co mravné.

Člověk se učí pozorováním a vlastní zkušeností. Nejen, že hodnotí druhé, ale hodnotí i sebe sama ve vztahu k ostatním. Má-li někdo vlastnost, která hodnotiteli imponuje, nebo jedná-li tak, že to druhý zhodnocuje kladně a sám u sebe tyto prvky nenachází, cítí se méněcenně. Pocit nedostatečnosti ho následně může motivovat ke změně jednání a zvyků ve prospěch mravnosti. Tento princip učení většinou přivádí člověka k eticky správnému životu a jednání. Soužití s druhými ve spravedlivém společenství přispívá k mravnosti jedince.

Přínosem Humovy etiky pro sociální práci je provázanost člověka s prostředím, ze kterého vychází. Klient je, ne zcela ale do značné míry, obrazem nejbližšího okolí a společnosti, ve které žije. Mnohdy je třeba pracovat s celou rodinou, jinak je změna příliš krátkodobá a jednosměrná. Dále přispívá k tomu, že si každý uvědomí, jak důležitou roli má při rozhodování pro změnu vlastní zkušenost nebo přesvědčení. Rady jsou sice cenné, ale prožití situace na vlastní kůži se nedá nahradit. Z toho vyplývá, pokud není klient pro změnu sám rozhodnut, sociální pracovník ho k ní jen těžko přesvědčí.

3.3 Etika péče

V oblasti sociální práce se dnes často mluví o etice péče, jakožto nové etické teorii, jejíž poznatky mohou obohatit jak sociální pracovníky, tak samotný studijní obor. Tato teorie reaguje na skutečnost, že v oblasti zdravotnictví a sociální práce pracují převážně ženy. Je známo, že ženy, byť disponují stejnou mírou důstojnosti a jedinečnosti jako muži, jsou do jisté míry odlišné. Rovnocennost a stejnost s mužem pramení z podstaty lidství, avšak odlišují se jak biologicky, tak psychicky i spirituálně. Říká se, že ženy prožívají svou víru poněkud odlišným způsobem, než muži. Ženy mnohdy prožívají a reagují jinak, než muži.

Etika péče je označována jako feministická, neznamená to však, že by mužům byla odepírána účast na jejím rozvoji. A není tím ani myšleno, že by muž nebyl schopen pochopit principy a zásady etiky péče. Jde o reakci na moderní problémy a otázky. Dnešní doba se někdy nazývá stoletím ženy. Žena nebyla nikdy dříve tolik rovnocenná a neměla tolik možností a příležitostí k realizaci jako je tomu dnes. Filosofie i etika byly v minulosti výhradní doménou mužů. Mnohé současné autorky z této oblasti podotýkají, že etika nebyla muži pouze psána, ale byla jim i směřována. Tedy, byť se zmiňovali o člověku, často tím mysleli pouze muže. Žena měla jiné postavení a místo ve společnosti, nepotřebovala se vzdělávat v oblasti etiky ani filosofie. Tento postoj se dnešní autorky snaží změnit.

S etikou péče se mimo jiné pojí jméno Carol Gilligan, která se zabývá morálním vývojem člověka. Došla k závěru, že chlapci a dívky se vyvíjejí jinými směry. Výslednicí mužského vývoje je etika spravedlnosti. Muž častěji reaguje pomocí rozumu a častěji se zabývá abstraktními pojmy spravedlnosti a práva. Mnohdy dává přednost svobodě a autonomii před vztahy a závislostí. Výslednicí ženského vývoje je naopak etika péče. Žena spíše reaguje pomocí smyslů a citů, ústředním pojmem je pro ni vztah a empatie. Soustředí se převážně na aktuální a reálné problémy, při jejich řešení využívá soucitu, empatie a přirozené lidské vztahovosti.¹¹³

¹¹³ Srov. GILLIGAN, C. *Jiným hlasem*, s. 93

3.3.1 Péče a vztah

Pečovat o druhého neznámá pouze vykonávat tuto činnost, starat se o něj, znamená to i osobní angažovanost, zaujetí. Opravdová péče nezahrnuje pouze zájem o fyzickou stránku člověka, ale zahrnuje člověka jako celek. Tedy jako tělesně-duševně-duchovní jednotu. Je třeba empatie a zaujetí druhou osobou, oproštění se od sebe sama. Vcítit se do myšlení druhého a prožívat s ním jeho stav. Vnímat realitu očima druhého. Základem a hlavní hodnotou péče je vztah mezi pečujícím a příjemcem péče.¹¹⁴ Stejně, jako je tomu u sociální práce, i zde je cílem autonomie a samostatnost člověka, o kterého je pečováno. V budoucnu zvládnout péči o sebe sama samostatně. Ne vždy je ho však možno dosáhnout, proto by měl pečovatel naslouchat potřebám a chtěním druhé osoby. On by měl stanovit, kam chce touto spoluprací dospět.

Člověk musí být druhým otevřený, aby byl schopen přijímat signály o pomoc. Je třeba smyslové citlivosti, vnímavosti vůči ostatním lidem. Pokud touha pomáhat nepřamení z osoby samotné, nedojde k pomoci. Obecné pravidlo nebo nařízení nestačí.¹¹⁵ Motivace pomoci tedy pramení z citu, který, je-li trénován, nabývá obecného rozměru. Každý člověk nejprve začíná u svých blízkých, k nimž ho váže silné a láskyplné pouto. Postupně je možné okruh příjemců či potenciálních příjemců rozšiřovat a zobecňovat. Dokonce až na tu nejobecnější rovinu, pomáhat člověku, jakožto lidské bytosti, tedy každému bez výhrad. Původcem a motivem péče je cit a smysly, ne rozum.

V literatuře zabývající se etikou péče lze najít dva pohledy na péči. Jedním je pohled obecnější, jež popisuje péči jakožto setkání dvou potřeb – potenciálního pečujícího, který potřebuje o někoho pečovat (ať jde o kohokoliv) a člověka, jež péči potřebuje (ať jde o cokoliv). Druhý pohled definuje péči specifitěji, jakožto poskytování pomoci někomu, kdo si ji nedokáže obstarat sám, například novorozenec. Oproti tomu, co v běžném slova smyslu nazýváme péčí o rodinu nebo o klienta, definuje jakožto poskytování servisu. Tím je myšleno starání se o potřeby druhých, jež si však dokážou tyto potřeby zajistit sami. Příkladem poskytování servisu je příprava oběda pro rodinu nebo sepisování dopisu pro konkrétní úřad za klienta. V oblasti sociální práce se setkáváme jak se skutečnou péčí, tak s poskytováním servisu. Je však

¹¹⁴ Srov. NODDINGS, N. *Caring: A Feminine Approach to Ethics & Moral Education*, s. 9-14

¹¹⁵ Srov. SLOTE, M. *The Ethics of Care and Empathy*, s. 10

velmi důležité umět správně odhadnout hranici pomoci či spíše servisu, aby se nestaly kontraproduktivní a nevedly klienta ke zbytečné pasivitě.

Péče nemá místo pouze v rodině, i když z ní zákonitě vychází. Rodina je prvním místem, kde se dítě setká s péčí a jak je známo, rodina tvoří společnost. To, co se člověk v rodině naučí a přijme za své, přenáší dál do svého samostatného života. Do péče postupně zahrnuje i přátele, jejich známé a nakonec i kohokoliv. V péči jde vždy o setkávání dvou potřeb, jedna je na straně pečujícího – ten má potřebu pomáhat, pečovat a druhá je na straně člověka, který péči přijímá – vysílá signál o péči.¹¹⁶ Lidská bytost vyžaduje a bytostně potřebuje péči druhých lidí, minimálně v začátcích života, posléze většinou ve stáří nebo při nemoci. Péče o vlastního potomka funguje do jisté míry jako instinkt, který náleží i zvířatům. Avšak u lidí je posílen o nezaměnitelný cit a vztah, jenž dává lidské péči vyšší hodnotu.

Člověk, jakožto tvor společenský, vyhledává po celý svůj život vztahy, pracovní, přátelské nebo partnerské. Lidské bytosti příliš nesvědčí izolace a naprostá samostatnost, odporuje to lidské přirozenosti a základní potřebě mít kvalitní a pevné vazby. Ve vztazích spontánně a dobrovolně probíhá vzájemná péče. Péčí je projevoována náklonnost a respekt vůči osobě, o kterou je pečováno.

Respekt a důstojnost člověka napomáhá zabraňovat manipulaci a zvěcnění lidské bytosti.¹¹⁷ Pečující by se měl vyvarovat stejných chyb, jako sociální pracovník ve vztahu vůči klientovi. I zde panuje jistá nerovnováha sil, pečující pro daný okamžik disponuje větší mocí, než ten, o něhož pečuje. Má-li být však péče opravdová a spravedlivá, nemělo by dojít k jejímu zneužití. Ten, o koho je pečováno, je vždy v první řadě člověkem se svými nezcizitelnými právy a důstojností. Z toho pramení i určitý standard péče, naslouchání problémům, které sám považuje za největší a nejdůležitější, plnění jeho přání. Tak jako sociální pracovník i pečující je primárně posluchačem, ne mluvčím. Druhá strana by měla mít dostatečný prostor k vyjádření vlastního názoru a pohledu na věc.

Péče se zdá být nejen činností, ale také hodnotou. Praktické úkony ukazují různé způsoby odpovědí na symbolické volání o pomoc. Je-li péče odváděna dobře, často přerůstá v pečující vztah mezi oběma stranami, který je naplněn vzájemnou důvěrou.

¹¹⁶ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 31-32

¹¹⁷ Srov. NODDING, S. *Caring: A Feminine Approach to Ethics & Moral Education*, s. 72

Hodnota péče dlí právě ve vztahu, jenž z ní pramení.¹¹⁸ Základem kvality péče je nejen empatie, ale také schopnost neustále na sobě pracovat a zdokonalovat danou činnost. Neustrnout na stereotypu a rutině. Péče by měla být individuální a aktuální. To znamená reagovat na podněty druhé osoby odpovědně a autenticky.

Základním zdrojem péče se zdá být nejen přirozená lidská vztahovost, ale také empatie. Od míry schopnosti vcítění se odvíjí i nasazení a oddanost.¹¹⁹ Nakolik je pečující schopen vcítit se do situace a rozpoložení druhého člověka, natolik se během péče přestává dívat svýma očima, přestává cítit své pocity. Dochází do jisté míry k oproštění od sebe sama, snaží se co nejvíce přiblížit prožívání osoby, o kterou pečuje.

Empatie je značně propojená s city, jež k člověku chováme. Čím víc nám na druhém záleží, tím více se snažíme mu pomoci. Vcítit se do jeho pozice a zaujmout jiný úhel pohledu. Tento krok je důležitý a jeho zvládnutí je ukazatelem vyzrálé a mravní osobnosti. Zde se nachází podobnost se sociální prací, kde je klientův pohled na situaci zásadní. Cílem spolupráce není řešit problém, který vzešel pouze ze strany sociálního pracovníka. Řešený problém by měl být pociťován samotným klientem jako zásadní a hlavní.

City se projevují pomocí náklonnosti. Někdo je nám milejší, příjemnější, někdo zase méně. Náklonnost člověk necítí nutně jen ke konkrétním osobám, ale i k celým skupinám, jež mají určité, člověku příjemné nebo blízké znaky. Jednotícím prvkem může být rasa, pohlaví, náboženské vyznání a podobně.

Zde však přichází na řadu vzdělávání a kultivování citů. Není morálně správné někomu péči projevovat a druhému ne, pouze na základě odlišnosti. Proto je zapotřebí ideálu péče, kterého se člověk snaží dosáhnout.¹²⁰ Z toho plyne, že samotná péče nestačí. Člověk by se měl snažit o co největší míru objektivitu, i co se týče příjemců péče. Jinak řečeno, i péče potřebuje svou etiku, jež jí poskytuje mravní zázemí a objektivní hodnotící kritérium.

¹¹⁸ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 42

¹¹⁹ Srov. SLOTE, M. *The Ethics of Care and Empathy*, s. 15

¹²⁰ Srov. Tamtéž, s. 35

3.3.2 Péče a společnost

Ideálním politickým uspořádáním by dle etiky péče byla pečující společnost, jakožto alternativa společnosti politické či byrokratické. Samozřejmě by i zde platila spravedlnost a zákony, ale nejvyšším principem by byla péče. Takováto společnost podporuje rodiny, jelikož v každé rodině se dítě přirozeně setkává s péčí, byť ne vždy stejně kvalitní. Dále vzdělávací a zdravotnický sektor, jenž by byl upřednostňován před vojenským. Budou-li děti od malička vedeny k péči o sebe sama i druhé, budou k ní v budoucnu přistupovat otevřeněji a zodpovědněji. Pokud by takto fungovaly všechny země, nebylo by armády vůbec třeba. Lidé by si zajišťovali spravedlnost a právo jinými cestami než vojenskými.

Citované autorky jsou přesvědčeny, že etika péče nepatří pouze do privátní, rodinné sféry, ale jsou součástí celé společnosti. Pečující rodina vytváří pečující společnost. Je-li dítě k péči vedeno již v rodině, v dospělosti k ní pak bývá citlivější a otevřenější. Jak jsem naznačila v předchozí kapitole, péče potřebuje být vyslyšena. Člověk musí umět naslouchat potřebám druhých, aby se mohl zapojit a reagovat. Není-li podnět k péči vyslyšen, nenásleduje žádná akce. Z toho důvodu je vhodné v dětech, budoucích občanech společnosti, pěstovat citlivost a podněcovat naslouchání druhým.

Dříve patřila péče pouze do rodin a ne vždy byla plně doceněna. Jedním z důvodů, proč tomu tak bylo a dodnes je, je silný důraz na individualismus a autonomii každého jednotlivce. Péče nebyla zahrnována do běžného a zdravého života, pokud nešlo o malé děti. V takovém případě byla péče považována za samozřejmost. Dokud byl dospělý člověk zdravý, nepotřeboval péči. Péče je tedy znakem nemoci nebo slabosti.

Snad i kvůli tomuto nedocení péče samotná etika péče vznikla. Usuzuji, že tento fakt byl jedním z důvodů vzniku. Činnost, jež ženy odedávna vykonávaly a nadále vykonávat budou, si zaslouhuje vyšší ohodnocení a respekt. Bez péče by malé děti nepřežily a bez dětí by lidská společnost zanikla. Na péči se tedy dá nahlížet ze dvou úhlů pohledu, jedním je péče chápána jako nutnost a potřeba. Druhým naopak jako ctnost a hodnota. Právě tento druhý pohled zastávají autorky etiky péče.

Dodnes do jisté míry panuje pohled, jež péči stanovuje jako symbol nemoci či slabosti. Péče patří k malým dětem, ale dospělý člověk o ni nestojí, říkají někteří kritici etiky péče. Dospělý člověk, jakožto občan, netouží po péči od cizího člověka. Péče náleží pouze do privátní sféry rodiny a blízkých přátel. Není tedy možné chtít ustanovit

etiku péče jako celospolečenskou záležitost.¹²¹ Otázkou je, zda tato tvrzení, byť do jisté míry vypovídají pravdu o soudobé společnosti, nereagují pouze na dnešní poměry a neopomíjejí potenciál, jež tato teorie má. Pečující společnost má formu ideálu, avšak není od věci se nad ní zamyslet a pokusit se tomuto ideálu přiblížit.

Virginia Held ve své knize uvádí, že by si každý člen společnosti měl uvědomit odpovědnost, kterou má vůči budoucím generacím a globalizovanému světu, jako celku. Dále přichází s možným řešením dnešní problematické situace. Ustanovit vztah namísto hierarchie moci, spolupráci a vztahovost, jakožto základ společnosti. Společnost by měla být postavena na vztahu, ne na národnosti nebo majetku.¹²² Každý člověk nese do jisté míry odpovědnost za současný stav věcí. Zavírá oči před bezprávím a nespravedlností s jakou se mnohdy chudé země potýkají. Tímto přístupem vzniká tichá tolerance, byť s podobnými poměry většinou lidé nesouhlasí. Dnešní svět je odrazem hodnot, jež moderní společnosti uznávají. Dokazuje, jak málo pozornosti věnujeme péči.

Pokud by se podařilo přenést zájem o péči z privátní sféry do sféry společenské a celospolečenské, mohlo by to vést ke zdokonalení a zlepšení péče pro veškerá lidská společenství. Péči se často upírá hodnota, která jí náleží, jakožto základní lidské potřebě.¹²³ Dnešní moderní společnost se točí kolem peněz a moci, avšak obě tyto hodnoty nejsou hodnotami nejvyššími, proto by neměly zastávat tak vysoký post a prestiž, jakou jim mnohdy přisuzujeme. Lidská společnost napomáhá zajistit bezpečí jejím členům. Na oplátku za tuto jistotu většina lidí usiluje o dobro společnosti a jejích občanů. Pečuje o své potomky, o své blízké a mnohdy i o ty, které osobně neznají, ale vědí, že péči potřebují.

Held je přesvědčena, že je možné v sobě péči, jakožto hodnotu zdokonalovat a kultivovat. Tato činnost začíná v rodině a provází člověka po celý život. Je to proces, který nikdy neustane, pokud není opomíjen a odsouván. Je možné péči v sobě natolik zobecnit, že nadále nepotřebuje konkrétní objekt. Nemusí se odehrávat z očí do očí, je možné pečovat na dálku. Chce-li tohoto cíle člověk dosáhnout, musí se mu věnovat. Musí chtít.

¹²¹ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 76-77

¹²² Srov. Tamtéž, s. 159-160

¹²³ Srov. Tamtéž, s. 18

3.3.3 Etika péče a spravedlnost

Péče, byť je sama o sobě hodnotná a záslužná, potřebuje svou etiku. Etika napomáhá péči kultivovat a zdokonalovat, vede člověka k neustálému zlepšování a zároveň jej přivádí zpět k podstatě hodnoty péče. I zde, má-li být etika opravdová, dává člověku vizi ideálu, směřuje ho k hodnotám a objektivně uznávanému cíli. Středobodem péče je lidsky vřelý vztah, ve kterém obě strany zastávají rovnocenné pozice, respektují svá přání a názory a cení si vzájemné důvěry. Cílem péče je prohlubování otevřenosti vůči vztahům, zlepšování schopnosti vcítit se. Jít příkladem svým dětem a blízkým a tím utvářet pečující společnost.

I péče, která na první pohled pramení z dobrých úmyslů, nemusí být vždy vedena správným záměrem. Pečující si mnohdy neuvědomuje skutečný motiv péče. Obdobně jako u sociální práce, může být i zde důvodem touha po moci či uznání, proto pouze samotná péče není dostačující. Etika péče zajišťuje mravní zhodnocení jednání, nepřichází s pouhým popisem situace, ale přináší vizi mravně správného cíle.¹²⁴

Péče vzniká ze setkání a vyslyšení dvou potřeb. Z praxe postupně vyvstává etika péče, jakožto soubor ideálů, postupů a hodnot.¹²⁵ Etika je tedy garantem mravnosti péče. Záleží jen na člověku, zda se k ní obrátí a bude se řídit jejími doporučeními. Je-li péče prováděna v souladu s etikou, je skutečně dobrá, spravedlivá a přínosná.

Etika péče pohlíží na člověka spíše jako na vztahovou než jako na autonomní bytost. Nepopírá lidskou schopnost samostatně se rozhodovat a samostatně regulovat vlastní jednání, avšak ve středu zájmu je vztah, nikoliv individualita. Vztah, který vyrůstá z respektu, empatie a zodpovědnosti, by měl být hlavní a základní hodnotou lidské společnosti. Vztah přesahuje z rodiny do společnosti.¹²⁶ Vedle již zmíněných vlastností a schopností, které k pečujícímu vztahu neodmyslitelně patří, je třeba mít na paměti i úctu k jedinečnosti každého člověka, respekt k názorům druhého a v neposlední řadě schopnost samostatně se rozhodovat. Etika péče může pečujícímu tyto důležité aspekty péče připomenout. Pečující vztah je založen na rovnocennosti obou stran, avšak pečující má oproti člověku, o kterého pečuje jistou výhodu, jež pramení ze samotné pozice pečujícího. Ten, o něhož pečuje, ho potřebuje, proto by

¹²⁴ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 11

¹²⁵ Srov. Tamtéž, s. 16

¹²⁶ Srov. Tamtéž, s. 119

mohl podlehnout pokušení zneužít své moci a postavení. Nelze zabránit tomu, aby si pečující moc neuvědomil, avšak je možné jí nepodlehnout, nenechat se jí ovlivnit.

Etika péče je mnohdy srovnávána s etikou ctnosti. Dalo by se říci, že na etiku péče bývá nahlíženo jako na moderní podobu etiky ctnosti. Toto přirovnání vychází z jistých podobností mezi oběma teoriemi. Obě pracují s něčím, co je člověku přirozené, avšak je třeba to v sobě zdokonalovat a zlepšovat. Obě se zaměřují spíše na praxi a samotný proces osvojování, než na obecná, abstraktní pravidla a poučky. Avšak minimálně v jednom bodě se zásadně odlišují. Etika ctnosti se soustředí na zdokonalování vlastností a charakteru jedince, oproti tomu etika péče svou pozornost směřuje na vztah, na zdokonalování přirozené lidské vztahovosti. To, co je v etice péče chápáno jako hodnota, není vztahovost sama o sobě, ale vztah, který z ní vyrůstá.¹²⁷

Slote uvádí, že etika péče nemá žádný ucelený koncept vzdělávání a rozvoje mravnosti a ani nepodává vysvětlení, jak jsou mravní dispozice získávány.¹²⁸ Důvodem může být ona orientace na praxi a samotný výkon péče, jež jsem zmiňovala v předchozím odstavci. Etika péče se tedy vyznačuje určitou teoretickou nevyvážeností.

Péče jakožto hodnota se mnohdy uvádí v protikladu s hodnotou spravedlnosti. Na první pohled se může zdát, že mají obě hodnoty rozdílné cílové skupiny. Spravedlnost je převážně chápána pro celou společnost, byť je nutná i v osobních vztazích. Oproti tomu péče má dle mínění odpůrců této etiky své místo v rodině a mezi přáteli. Autorky, které se zabývají etikou péče, se snaží právě tento názor vyvrátit. Další odlišnost nacházíme v původu. Spravedlnost je spíše výplodem rozumu a péče projevem citu. Held je však přesvědčena, že jsou obě hodnoty důležité a navzájem se potřebují.¹²⁹

Spravedlnost je mimo jiné možno chápat jako minimum morálky. Předmětem zájmu je povinnost, jež k sobě lidé navzájem mají. Péče ji v tomto bodě přesahuje, nejde pouze o vzájemnou povinnost starat se o sebe.¹³⁰ Vychází z přirozené lidské společenskosti a vztahovosti, člověku na druhých záleží, proto se o ně dobrovolně stará. Mnohdy není nikým ani ničím donucován. Spravedlivé je neodepírat žádnému člověku právo na péči a o všechny pečovat stejně, avšak pečující vztah je vždy jedinečný. Pečující často dělá práci nad rámec povinnosti, jelikož mu na druhém záleží.

¹²⁷ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 19

¹²⁸ Srov. SLOTE, M. *The Ethics of Care and Empathy*, s. 4

¹²⁹ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 62

¹³⁰ Srov. Tamtéž, s. 71

Péče a spravedlnost představují sice odlišné hodnoty, avšak jedna druhou nevyklučuje a ve skutečnosti jsou dokonce vzájemně provázané. Spravedlnost zajišťuje hranice a minimální standard péče pro všechny. Právě spravedlnost přináší pojmy jako rovnost, přiměřenost, povinnost, právo a svoboda, všechny tyto pojmy by měly být v péči zahrnuty a respektovány.¹³¹ Spravedlnost dále přináší jasně daný a prokazatelný standard péče, s jehož pomocí je možné zjistit, zda byla dodržena práva a povinnosti na obou stranách. Každý má nárok na spravedlivou péči, proto by měla být jasně vymezena. Péče prováděná nad rámec spravedlnosti pak závisí na rozhodnutí pečovatele a člověka, o kterého je pečováno.

V úvodu kapitoly o etice péče jsem se zmínila o rozdělení mužské a ženské etiky. S tímto rozdělením přišla Carol Gilligan, mužská etika je etikou spravedlnosti a ženská etika je etikou péče. První hledá samostatnost a obecné principy, druhá vyhledává vztah a konkrétní spolupráci. Říká se, že člověk není dokonalý, dokud nenajde svou druhou polovinu. Člověk existuje ve dvou exemplářích jako muž a žena, spojením dvou životů vzniká dokonalá jednota. Muž a žena se vzájemně doplňují, obohacují a v neposlední řadě se bytostně potřebují.

Podobnou analogii můžeme nalézt i u spravedlnosti a péče. Jedna hodnota bez druhé se mnohdy změní v radikální podobu jednoho či druhého. Bezmezná péče může znamenat opomíjení vlastních potřeb a ostatních vztahů, bezmezná spravedlnost zase chladné principy bez špetky lidské přívětivosti. Proto jsou potřebné obě stejnou měrou. Byť jsou obě ve své podstatě dobré, až jejich spojením získáme harmonickou jednotu. I přes to, že jsou značně odlišné, navzájem se potřebují.

3.3.4 Vztah etiky péče, racionalismu a empirismu

Klasickým etickým teoriím některé autorky zabývající se etikou péče vytýkají přílišný důraz na individualismus a orientaci na mužské čtenáře. Stěžejním bodem mnohých klasických teorií je dle Held člověk, jako autonomní bytost, jež je schopna rozhodovat se a jednat samostatně. Vytýká jim opomíjení důležitosti vztahu.

Tento problém však převážně pramení z doby, kdy byly etické teorie psány. Je třeba je chápat v kontextu doby a tak s nimi i pracovat, vypovídají o dané době. Stejně

¹³¹ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 15

tak jako dnešní feministická literatura koresponduje s naším stoletím, jakožto stoletím ženy. Postavení ženy ve společnosti se velmi změnilo, proto je současná orientace na ženu více než na muže logická. Stejně jako dřívější opak.

Noddings ve své knize uvádí, že reagovat z pozice etiky péče je ženě přirozené. Role pečovatelky je jednou z přirozených rolí, které zastává v rodině. Charakter a struktura etiky péče podle ní vychází z ženství, ženské psychiky.¹³² Péče a vztahovost je ženám bližší než mužům, s tímto tvrzením se dá souhlasit. Avšak není už tak jednoznačné, zda tento postoj k životu a smýšlení je ženám přirozenější z podstaty ženství nebo je výrazně zdůrazněn výchovou. I přes velký pokrok ve výchově dívek, jsou stále mnohdy vychovávány jako pečovatelky.

Na druhou stranu není správné tvrdit, že péče je čistě záležitostí ženskou a muži ji nejen že nechápou, ale ani nezvládají. Tím by se člověk dopustil stejné chyby, jako v dřívějších dobách, kdy byla žena brána jen jako majetek muže. Výtky autorky vůči klasickým teoriím, které byly psány muži a pro muže, ztrácejí na váze, je-li používána obdobná metoda i dnes. Pokud je etika péče primárně ženskou záležitostí, nakolik se tento postoj liší od dřívějšího, který je kritizován?

Slote uvádí zajímavý fakt, etika péče bývá kritizována některými feministkami pro svou tradiční povahu. Postavení ženy jakožto matky a pečovatelky je typické pro minulá století, avšak ne pro moderní dobu. Dále však přichází s názorem, že pokud se etika péče bere komplexně, jakožto ucelený etický systém, je aplikovatelná na celou společnost.¹³³ Zde naráží na stále aktuální problém zjednodušování a zkracování etických teorií. Vyjme-li se pouze několik bodů, které mají prezentovat danou teorii, snadno dojde ke zkreslení. Etické teorie je potřeba chápat komplexně. Studovat je komplexně a z původních zdrojů, tedy od samotných autorů dané teorie.

Noddings ve své knize píše, že etika péče a její etický ideál, který se člověk snaží následovat a co nejlépe naplnit svými činy, pochází ze smyslů. Může vycházet buďto z lásky k člověku, nebo ze zkušenosti péče v dětství.¹³⁴ Pravdou je, že mezi autory zabývajícími se etikou péče převládá tento názor. Pramenem etiky péče jsou smysly a lidská zkušenost spíše než obecné principy pramenící z rozumu. Nacházíme zde rozpor mezi Kantem, který tvrdil, že kategorický imperativ by platil i tehdy, kdyby se podle něj nikdo neřídil. Člověku je vepsán do rozumu stejně, jako každé jiné

¹³² Srov. NODDINGS, N. *Caring: A Feminine Approach to Ethics & Moral Education*, s. 8

¹³³ Srov. SLOTE, M. *The Ethics of Care and Empathy*, s. 8

¹³⁴ Srov. NODDINGS, N. *Caring: A Feminine Approach to Ethics & Moral Education*, s. 104

rozumové bytosti a není nikterak odvozen ze zkušenosti. Oproti tomu etika péče vznikla právě proto, že o sebe lidé navzájem pečují.

Etika péče oproti Kantovu racionalismu upřednostňuje přirozenou lidskou provázanost a vztahovost, oproti autonomii a individualismu. Preferuje mravní cit oproti racionalistickým objektivním principům. Mravním citem chápe například empatii, kterou považuje za nutný aspekt pečujícího vztahu. Held uvádí, že člověku je bližší rozhodovat se na základě zkušenosti a emocí než podle obecných pravidel. Ústředním pojmem morálky není vztah jedince a obecných principů, ale vztah jedince a všech ostatních lidských bytostí.¹³⁵

Zásadní chybu v této výtce vůči Kantovi vidím v interpretaci autonomie, jakožto opaku vztahu. Kant kladl důraz na autonomii rozhodování, ne stranění se ostatních lidí. Autonomie jedince spočívá v tom, že pokud se rozhoduje dle své vůle, která je podřízena obecnému zákonu, jakožto nejvyššímu pravidlu, nemusí se pak obracet na žádnou jinou instanci. Rozhoduje-li se v souladu s obecným pravidlem, rozhoduje se samostatně tedy autonomně. Autonomie rozhodování nevylučuje vztah, stejně tak pečující vztah se nezakládá na tom, že se oba jedinci rozhodují společně.

Člověk se učí skrze činnost, kterou vykonává a zároveň se učí mimo jiné od druhých lidí. Při rozhodování zohledňuje převážně zkušenost. Chce-li se jedinec stát dobrým pečujícím, musí tuto činnost vykonávat a zároveň se v ní zdokonalovat. Obrátit se může nejen na druhé, ale i k mravním hodnotám.¹³⁶ I etika péče klade důraz na zdokonalování jednání i rozhodování a připomíná, že tento proces by neměl nikdy ustát.

Held přichází s pojetím etiky péče, jakožto kombinace racionalismu a empirismu. Potřeba péče vzniká ze zkušenosti, kterou zakusil snad každý člověk v dětství. Nepotřeboval-li by člověk v raném dětství péči, etika péče by pravděpodobně nevznikla. Zároveň však hodnotu etiky péče, i péče samotné dokáže rozeznat jakákoliv lidská bytost. Její hodnota, podle Held, není odvozena ze zkušenosti. Každá lidská bytost si je vědoma mravní hodnoty a důležitosti pečujícího vztahu. Toto vědomí přenáší do dospělosti, kdy se i nadále snaží mravní hodnotu naplnit. Dobro obsažené ve zkušenosti péče je společné všem lidem.¹³⁷

Zde se setkáváme s tvrzením, že člověk o druhého pečuje na základě zkušenosti, kterou získal v dětství. Avšak zároveň Held říká, že bychom o sebe navzájem pečovali,

¹³⁵ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 129

¹³⁶ Srov. Tamtéž, s. 48-49

¹³⁷ Srov. Tamtéž, s. 21

i kdybychom péči, v období dětství nikdy nezažili. Z toho plyne, hodnota péče tkví v péči samotné. Otázkou však zůstává, zda je možné, aby etická teorie byla empiristická a zároveň racionalistická.

Z předchozího odstavce je patrné, že byt' se etika péče značně distancuje vůči klasickým etickým teoriím, které považuje za nedostatečné a příliš abstraktní, snaží se o zařazení do určitého, klasického myšlenkového směru. Distancuje se tedy od konkrétních autorů, ne směrů samotných. Je-li však směr samotný v pořádku, měl by být konkrétní autor chápán v kontextu doby a ne absolutně.

Na etiku péče bývá někdy pohlíženo jako na možného moderního nástupce klasických etických teorií. Důvodem je překonání individualismu a autonomie pomocí vztahu a přirozené lidské závislosti. Etika péče se soustředí na člověka, jakožto vztahovou bytost a zdůrazňuje, že tato lidská přirozenost byla dříve v etice opomíjena. Zároveň kritizuje racionalismus kvůli přílišnému lpění na obecných zákonech a principech a striktnímu odmítání citů. Dále poukazuje, že empatie a starost o druhého přinášejí mnohdy lepší výsledky, než dodržování obecných pravidel. Tím dává najevo svůj nesouhlas s plošným odmítáním citů. Held však nabádá každého člověka ke kultivaci a reflexi vlastních citů, i v této oblasti je třeba se vzdělávat.¹³⁸

Zde se dostáváme k problému odmítání citů ze strany racionalistů. Nejde však o striktní popírání a odmítání emocí a citů u člověka. City, tedy smyslovost obecně k člověku přirozeně patří. Racionalisté poukazují na velkou míru subjektivity citu. Podle nich nelze odvodit obecný zákon či pravidlo ze subjektivních pocitů, které každý prožívá do jisté míry odlišně a zároveň je i odlišně interpretuje. Neznamená to tedy lidské odmítnutí citů, ale mravní. Obecný zákon mravnosti musí být srozumitelný a jasný každé lidské bytosti. City mohou být příjemné nebo naopak, ale nejsou hodny mravní úcty.

Held chápe etiku péče jako zlatý střed mezi dvěma extrémů, které představují klasické etické teorie. Jde o boj mezi zcela egoistickým jedincem a obecnými principy. Etika péče se naopak zabývá tím, co je ve společnosti nejvíce zastoupeno, tedy střed. Nahlíží na pečující ne jako na individua, jež si chtějí splnit své cíle, ani jako na bezhlavě pomáhající, ale jako na zodpovědné jedince, kteří vyhledávají a budují vztahy. Nejde tedy o čirý egoismus nebo altruismus, ale o spolupráci a vztah. Pracuje

¹³⁸ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 9-10

s člověkem, jakožto vztahovou bytostí, která je vždy do určité míry závislá na ostatních. Tato skutečnost není chápána jako nedostatek, naopak je velmi kladně hodnocena.¹³⁹

V první části předchozího odstavce se píše o dvou extrémech, kterými se dle Held zabývají klasické etické teorie, například Kantův racionalismus. Avšak právě Kant nechápal člověka v zásadě negativně, naopak mu připisoval nepopiratelnou hodnotu, důstojnost a potenciál stát se dokonale mravním. Tvrdil, že lidé konají dobro, což je správné. Zabýval se však podstatou dobrého jednání, buďto pochází z náklonnosti a člověk tak koná z lásky k druhému, anebo z povinnosti. Obojí je dobré a chvályhodné, avšak úctu si zasluhuje pouze jednání z čiré povinnosti.

Druhá klasická teorie, kterou jsem ve své práci popsala, Humův empirismus, chápe člověka jako dobrého a konajícího to, co je jemu či společnosti příjemné nebo prospěšné. Je však pravdou, že vůči Humovi se etika péče tolik nevyhrazuje. Mají mnoho podobného. Hume, byl přesvědčen o lidské svázanosti se společností, jež bytostně potřebuje ke správnému vývoji. Kladl na vztahy velký důraz, stejně jako etika péče. Dále říkal, že člověk se učí pomocí zkušenosti a reakci na podnět dokáže vyvolat pouze emoce, kterou podnět v člověku vzbuzuje. Rozum pouze hodnotí a popisuje, nemotivuje. Obě teorie zastávají názor, že člověk rychleji a obětavěji reaguje, pokud mu na druhém záleží.

Vzdálenost je tedy důležitým faktorem a nemyslím tím pouze fyzickou vzdálenost, ale i vztahovou – jak je mi kdo blízký a příjemný. Díky vzdělávání a zdokonalování empatie je posléze možné okruh potenciálních příjemců pomoci rozšířit. Avšak Hume byl v tomto bodě více skeptický.¹⁴⁰ Jednání vzdálených (i časově vzdálených) lidí u nás sice vzbuzuje obdiv, avšak už hůře podněcuje naše činy.

Již několikrát jsem zmínila, že etika péče má blíže ke konkrétní praktické činnosti než k univerzálním poučkám. Stejně tak je tomu i u lásky či náklonnosti k druhému člověku. Held upřednostňuje cit, který pramení z jedinečnosti a neopakovatelnosti jedince. Oproti tomu Kant oceňoval spíše to, co je v každém člověku univerzální.¹⁴¹

Kantova láska či úcta k člověku pramenila z hodnoty každé lidské bytosti, jelikož obdaření rozumem jej činí jedinečným od ostatních živočichů a tvorů. Tento přístup zajišťuje spravedlivou a rovnou hodnotu každé rozumové bytosti bez rozdílu.

¹³⁹ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 12-13

¹⁴⁰ Srov. SLOTE, M. *The Ethics of Care and Empathy*, s. 29

¹⁴¹ Srov. HELD, V. *The Ethics of Care-Personal, Political and Global*, s. 91

Nepopírá skutečnost, že je nám někdo bližší, ale každý člověk si zasluhuje stejné jednání a důstojnost, jež mu náleží z podstaty lidství. Nejde tedy o subjektivní pocit, ale o objektivní hodnotu každého člověka. V tom se mi zdá Kantův přístup spravedlivější.

3.3.5 Shrnutí

Etice péče jsem věnovala stejný, ne-li dokonce větší prostor, jako oběma klasickým teoriím. Důvodem bylo ukázat, jak se tato teorie vypořádává s chybami minulosti. Za tyto chyby považuje lpění na individualismu a opomíjení ženského elementu ve filosofii.

Došla jsem k závěru, že tato teorie, stejně jako její dřívější předchůdkyně, se snaží podat ucelený pohled na člověka, byť akcentuje ženu, jakožto přirozeného pečujícího. Přichází s vlastním postupem jak zdokonalit a zlepšit lidský život, jak ho učinit mravním. Etika péče sice používá nové termíny, ale stejně jako ostatní etické teorie, se snaží objasnit, co je mravní dobro a co je dobré pro člověka, jakožto vztahovou bytost. Podává obecný, zároveň však velmi jasný návod, jak být dobrým člověkem. A aby byla etika péče skutečnou etickou teorií, přináší svou vlastní vizi ideální společnosti, tedy dokonale pečující společnosti.

Etika péče je dobrým důkazem, že i v dnešní době panuje jistá rivalita ve vědních oborech. Stejně jako v minulosti se i etika péče distancuje od předešlých teorií s prohlášením, že autorky přišly s ucelenějším pohledem na člověka a etickým systémem, jež lépe odpovídá nejen době, ale i člověku – ženě. Důraz na přirozenou lidskou vztahovost a odpoutání se od slepého individualismu, přináší méně dominantní a autoritářskou etickou teorii, která je však, dle autorek, člověku přirozenější a prospěšnější

Etika péče mi připadá do jisté míry velmi podobná Humově etice. Obě teorie kladou stejně velký důraz na celoživotní provázanost člověka se společností. Obě čerpají poznání primárně ze zkušenosti a citu. Středobodem etiky péče je pečující vztah, který by jistě i Hume považoval za prospěšný a příjemný. Užitek z něj má nejen pečující a druhý člověk, o kterého je pečováno, ale i společnost. Společnost, kde vládne péče a spravedlnost, je dobrou a mravní společností.

Zásadní rozdíl oproti ostatním etickým teoriím vidím v důrazu na ženu. Kantova etika striktně dodržuje termín člověk nebo, termín ještě širší, jakákoliv rozumová

bytost. Ani Hume neuvádí, že by se jeho etický systém týkal pouze mužů. V jeho knize Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském se sice najde pár narážek na ženy a jejich neblahé vlastnosti, avšak jeho etika je určena člověku, ne pouze muži.

Oproti tomu etika péče je všeobecně posuzována jako etická teorie feministická a primárně určena ženám. Tímto přístupem do jisté míry vylučuje mužské čtenáře, jelikož často upozorňuje na fakt, že péče je ženám bližší a přirozenější. Ženy pečovaly o své rodiny od pradávna a dle autorek za to nebyly náležitě oceňovány. Snad i proto přišly s etickou teorií zaměřenou na tuto běžnou ženskou činnost. Dalo by se však namítnout, že to je jen pouhá spekulace.

Etika péče se potýká s podobným problémem, jaký jsem zmiňovala i u Humovy etiky. Občas jsem měla pocit, že jde spíše o antropologii, než etiku. Etika péče vypovídá mnohé o člověku i o tom, co je mu přirozené, avšak tím se přibližuje spíše vědě či nauce o člověku, tedy antropologii. Dále se převážně zaměřuje na současný, reálný stav věcí. Popisuje realitu více než možný postup k ideálu. V takto popisném textu se hůře nacházejí jasné definice dobra, zla či samotné péče. Byť je čtenáři jasná vize, je už však méně přesné vymezení základních pojmů.

Autorky věnují velký prostor k vyjádření postoje vůči minulosti. Vymezují se vůči ní a zabývají se nedostatky a chybami, což je jistě správné a důležité, avšak jak jsem již zmiňovala dříve, používají stejné postupy, které v zásadě kritizují. Kritizují klasické autory za jejich opomíjení žen a samy definují etiku péče, jakožto primárně feministickou teorii.

Zaměřím-li se nyní na vlastní zpracovanost textu, musím konstatovat, že například oproti Kantově teorii, je etika péče méně konzistentní a jde méně do hloubky. Člověk nemusí sice s Kantem ve všem souhlasit, ale jeho teorie má zcela jasný záměr i následný postup. Má jasnou vizi i představu o základních etických pojmech a obojí srozumitelně a jasně přednáší čtenáři. Na druhou stranu je třeba říci, že je to do jisté míry i tím, že tuto teorii vytvářel pouze jeden člověk, nikoliv více autorů, jako je tomu u etiky péče.

Hlavní přínos etiky péče pro sociální práci vidím v důrazu na kvalitní a lidský vztah, jenž je zásadní jak pro tuto etickou teorii, tak pro sociální práci. V takovémto vztahu je velmi důležitá empatie a vzájemný respekt. Empatie neboli vcítění, napomáhá sociálnímu pracovníkovi vžít se do pozice klienta a pokoušet se vidět situaci jeho

očima. Odvádí ho to od direktivní kontroly a přílišného lpění na vlastním postupu pro řešení problému. Empatie staví do středu zájmu klienta a jeho názor, ne pracovníka samotného.

Etika péče dále přináší ženám, které zastávají pozice sociálních pracovníků častěji než muži, větší míru sebedůvěry a lepší sebehodnocení. Přichází s teorií, která je postavena na činnosti, jež je ženám tolik blízká a přirozená. Zkušenosti získané v rodině, kde zastávají role matek a pečovatelek, mohou uplatnit i ve svém profesním životě. Etika péče posiluje jejich kompetentnost. I tato teorie však klade důraz na vzdělávání a zdokonalování se, proto by tento proces neměl být opomíjen.

4 Využití etických teorií v běžném i profesním životě

Nyní nadešel ten pravý čas shrnout předešlé poznatky a vypsát, co jsem z popisu jednotlivých etických teorií vyvodila a k jakým zamyšlením mě jejich rozbor přivedl. Byť budou některá tvrzení psána jako obecně platná pro člověka, jsou zároveň důležitá i v oblasti sociální práce. Sociální pracovník je totiž v první řadě člověk, profesionál ve svém oboru, ale stále člověk. Člověk omylný, avšak s pomocí etiky a vlastní důslednosti, schopný dospět k eticky odpovědnému rozhodování i životu.

Každá etická teorie má svou metodu, postup jak dosáhnout eticky hodnotného života. Liší se sice výchozími body a konkrétním zaměřením, ale shodují se v cíli. Cílem je využít potenciál lidství a vést mravní život, jenž se zakládá na základních etických hodnotách. Lidský život má mnoho etap, během nichž člověk přijímá nové životní role. Vést mravní život tedy znamená, řídit se zásadami etiky a respektovat etické hodnoty ve všech aspektech lidského života, ve všech rolích a hlavně uvnitř sebe sama. Kultivovat své vlastní svědomí etickými zásadami.

Žít mravně neznamená pouze otrocky přejímat etická pravidla, ale tato pravidla a hodnoty si osvojovat, zvnitřňovat. Tento proces se může zdát zdoluhavý a příliš náročný, avšak cílem etiky není ukázat způsob jak vést snadný život. Setrvá-li člověk v osvojování, zjistí jednoho dne, že rozhodovat a jednat eticky správně pro něj už není tak složité a že to jde dokonce zlehka.

Člověk nejprve poznává základní etické hodnoty, učí se snáze rozpoznávat dobro od zla, poznává člověka, jakožto vztahovou lidskou bytost s nezcizitelnou důstojností. Osvojuje si princip jedinečnosti každé lidské osoby. Poznává své vlastní svědomí a kultivuje ho pomocí principu spravedlnosti, rovnosti, empatie a dalších. Hodnotou může pro člověka být cokoliv, pro co je ochoten obětovat něco ze sebe, něco, co už má a cení si toho, avšak hodnota toho, co chce získat je vyšší. Etickou se hodnota stává, pokud přibližuje člověka ke stavu „mělo by být“. Etická hodnota přispívá k dobru člověka i celé společnosti, dělá člověka lepším a spravedlivějším.

Všechny výše popsané etické teorie pracují s pojmy jako jedinečnost, spravedlnost, empatie, prospěšnost či povinnost (byť Humův empirismus a etika péče chápou povinnost jako něco, co je třeba udělat, aby člověk vedl mravní život). Etické teorie tedy mohou být určitým návodem, jak s hodnotami pracovat, jak si je osvojit

a sžít se s nimi. Podávají obecný návod, co je třeba udělat nebo čemu se naopak vyhnout, aby mohl být člověk považován za mravního. Nastiňují určitou hierarchii hodnot a napomáhají v jejich orientaci. Sociální pracovník v nich nachází určitý postup, jak se spravedlivě a eticky správně rozhodovat, což je pro výkon této profese velmi důležité.

Mohlo by se na první pohled zdát, že pochopení etiky a etických hodnot je pro člověka zásadní a etické teorie jsou jakýmsi přežitkem. Jak klasické tak moderní teorie sehrávají v životě mnohých lidí zásadní roli. Přivádějí k zamyšlení nad vlastními názory a hodnotami, stávají se objektivním rozhodčím našich rozhodnutí, přispívají k prohloubení znalostí a nabádají k neustálému zlepšování a zdokonalování sebe sama. Etiku, jako takovou má v sobě do jisté míry zakódovanou každý člověk. Každý člověk je schopen rozeznat dobro od zla a dobro následovat. I přes to, že je etika člověku blízká a přirozená, je nutné ji tříbit a vzdělávat s cílem zachování si objektivitu, v níž se skrývá její hodnota.

Občas se také setkáváme s tvrzením, že všechna velká moudra již byla napsána a dnes už se jen opisují a přepisují. S tím se však dá souhlasit jen napůl, zásadní pravdy o člověku jsou nám známy již odedávna, avšak je třeba je aktualizovat. Základní práva a povinnosti lidství nám jsou stále srozumitelná a jasná, právě díky své upřímnosti. Každý člověk v nich poznává sám sebe a uvědomuje si svou podstatu. Díky novým možnostem a otevřenosti společnosti získávají tyto pravdy mnohdy nový rozměr, jež je třeba objasnit a vysvětlit.

Základní pravdou o člověku, nyní konkrétněji, může být nedokonalost, jedinečnost, vztahovost, rozumovost, nebo například fakt, že je hraniční bytostí, tedy příslušníkem jak světa přírody, tak typicky lidského světa, jež souvisí s lidským rozumem a schopností svobodně se rozhodovat. Příkladem nově artikulovaných základních lidských hodnot je výše rozebraná a zpracovaná etika péče, jež se zabývá přirozenou lidskou vztahovostí a typickou ženskou rolí pečovatelky. Tyto dvě vlastnosti či hodnoty staví do světla nového tisíciletí, které přináší nové poznatky a možnosti pro člověka – ženu.

Základní fakta a hodnoty se nemění, avšak jejich obsah je možné rozpracovat a objasnit novými poznatky tak, aby byly srozumitelnější a hlavně uplatnitelnější v životě dnešního člověka. Etické teorie tedy mohou zajistit lepší orientaci v oblasti etiky, zároveň napomáhají k eticky zodpovědnému a spravedlivému rozhodování,

pokud se jimi ovšem člověk skutečně řídí. O etice se totiž mnohem snáze mluví, než se naplňuje její obsah a poslání.

Každý člověk, tedy i sociální pracovník, nese odpovědnost za svá rozhodnutí. V oblasti sociální práce je na rozhodování kladen velký důraz, jelikož rozhodnutí mnohdy zasahují do života druhých lidí, ne jen do profesního života sociálních pracovníků samotných. Základním znakem profesionality sociálního pracovníka je schopnost odůvodnit svá rozhodnutí. Byť je úsudek sociálního pracovníka tříben již během studia a posléze po celou dobu praxe, je vhodné argumentovat a rozhodovat se eticky správně. Každé rozhodnutí, je-li správné, by mělo obstát v etické reflexi.

V rozhodovacím procesu sehrávají etické teorie podstatnou roli. Přispívají svou rozpracovanou metodikou rozhodování k objektivitě a správnosti konečného rozhodnutí. Během procesu poukazují na objektivní hodnoty a hlavní zásady, které by neměly být opomíjeny. Záleží na každém člověku, jakou teorii si zvolí a podle níž pak zhodnocuje potenciální výsledky. Kritériem například je prospěšnost, užitečnost, prohloubení vztahu či povinnost.

V konkrétních rozhodnutích by měla být určitá srozumitelná linie, jež je čitelná i nezainteresovanému pozorovateli. Rukopis vykazující etické hodnoty a základní parametry rozhodování. Jednoduše řečeno, rozhodování a jednání člověka, sociálního pracovníka vyžaduje konzistentnost. Avšak konzistentnost neznamená rigiditu. Člověk se učí z vlastních chyb a zároveň neustále zdokonaluje svá rozhodnutí tak, aby se co nejvíce přiblížil etickému ideálu. Intuice není vždy dobrým rádcem a mnohdy se nevyplácí vystavět na jejím základě odůvodnění daného jednání. Argumenty sociálního pracovníka získávají podobu a tvar dle objektivních, etických zásad a nikoliv pouhé intuice nebo svévole.

V průběhu psaní této práce jsem si uvědomila, že nestačí pouze etické teorie znát nebo je aplikovat na konkrétní jednání. Byť do jisté míry představují určité návody na způsob řešení situace, jejich obsah a hodnota se tím nevyčerpává. Je možné brát etické teorie jako hotové myšlenkové celky, jež se cele použijí při procesu rozhodování a následného jednání. Takto se dají využít jednorázově nebo opakovaně, ale pak nejde o autonomní jednání. Lze je využít kompletně, bez jakéhokoliv osobního zásahu do tohoto etického konceptu. Cílem etických teorií není přimět člověka, aby je plošně a beze změny aplikoval na konkrétní situace.

Usuzuji, že cílem využití etických teorií spíše je formování každé jedinečné lidské osobnosti. Danou teorii si osvojit, nechat se jí obohatit o určitou moudrost, jež je v každé etické teorii obsažena. S její pomocí kultivovat svědomí i osobnost a postupem času dospět k eticky odpovědnému a konzistentnímu rozhodování. Bude-li člověk svá rozhodování podrobovat etické reflexi, bude pro něj následně jednodušší eticky správně argumentovat a objasňovat motivy svého jednání i rozhodování.

Pokud se člověk zabývá etickými teoriemi, ať například v rámci studia nebo sám od sebe, většinou si mezi nimi najde tu, která mu nejvíce vyhovuje a podle té se nadále řídí. Prvotní impuls pro výběr konkrétní teorie může být jak ze strany jeho osobnosti, tak ze strany zaujetí. Tím je myšleno, že si nejspíše vybere tu, která ho nejvíce zaujala a přivedla k zamyšlení nebo tu, jež nejvíce odpovídá jeho osobnostním dispozicím, od nichž se odvíjí způsob a princip rozhodování. Takto bych popsala výběr laika, ne etika. Avšak i člověk, jehož stěžejní zaměření je jiné než etické, by měl posléze dospět ke kritickému zhodnocení vlastního výběru. Důvodem je, že primární kritéria výběru bývají mnohdy pouze subjektivní, tedy omylné jako člověk sám.

Je dobré se zamyslet nad správností dané teorie. Během studia etické teorie si projít i její kritiky a pokusit se podrobit ji kritickému zkoumání. Dále se zamyslet nad kvalitou oné teorie, zda je skutečně důsledně propracovaná a odpovídá na základní etické otázky. Zamyslet se i nad uplatnitelností a realizovatelností teorie v praxi. Zjistit, zda nejde o pouhý teoretický konstrukt, jenž lze v praxi jen stěží uplatnit. A v neposlední řadě je důležitým bodem i její pravdivost, tedy zda skutečně vypovídá o podstatě lidství či dobru.

Napomoci během výběru či následné revizi může jednoduché dotazování: „Na jaké otázky má etická teorie přinášet odpovědi?“ nebo „Co vše by měla etická teorie obsahovat? Čím by se měla zabývat?“. Podobné otázky přispívají k objektivizaci rozhodnutí, jelikož se zabývají obecnými parametry etických teorií. Přivádějí k zamyšlení nad samotným rozhodnutím pro konkrétní teorii a zkoumají, zda je etická teorie skutečně etickou. Zda odpovídá na základní etické otázky, jakými jsou například tazání se po podstatě dobru.

Krátce shrnuto, člověku je prospěšné, pokud se věnuje etice a kultivuje s její pomocí proces rozhodování i sebe sama. Etické teorie, jakožto komplexní teoretické systémy, jež se snaží zdokonalovat lidskou praxi a přinášet do ní rozměr mravnosti, přispívají k snazšímu pochopení, co je po člověku požadováno. Každá etická teorie

přináší svůj postup k mravnímu životu, avšak nejsou sobě navzájem konkurencí, spíše diskutéry. Studium etických teorií je možné snáze pochopit, co je od člověka očekáváno, má-li být považován za mravního a jak k tomuto cíli dospět. Zda skrze rozum, zkušenost, užitek, osvojováním ctností a podobně.

Každá etická teorie, byť je vždy osobitá a svým způsobem jedinečná, vyrůstá z předchozích teorií. Nelze je nazírat bez kontextu doby.¹⁴² Tím je myšleno, že etické teorie nevznikají ojedinele. Spíše reagují či polemizují s těmi předešlými nebo z nich naopak vyrůstají. Kant byl sice přesvědčen, že je teorie mravnosti by platila i tehdy, kdyby se tak nikdy nikdo nechoval, jelikož nevychází ze zkušenosti. Avšak i on sám svou teorii pojímal jako reakci na rozrůstající se empirismus ve světě.

Podobně etika péče vyrostla na kritice liberalismu a racionalismu. Reaguje na současné problémy svým vlastním způsobem, avšak odkazuje na předešlé teorie a zároveň z nich i čerpá. Zdrojem poznání je pro etiku péče například Humův empirismus. Je tedy důležité brát jednotlivé teorie v kontextu doby a zasadit je do dějinného rámce. Tím člověk snáze pochopí, proč daná teorie vznikla nebo k jakým teoriím odkazuje.

Stejně, jako v jiných oblastech vědy, i etika kumuluje a rozpracovává dosavadní poznání. Proto konkrétní teorie nejsou pouhé různorodé alternativy řešení či rozhodovacího procesu, ale navzájem propojené systémy, jež tvoří celek s názvem etické teorie. Jelikož jednotlivé teorie vždy tvořil člověk, nejde o dokonalé a vše objasňující systémy, proto vznikají nová a nová pojetí, jež se snaží předešlé chyby napravit nebo nalézt inovativní změny či vysvětlení.

Není vhodné stavět jednotlivé etické teorie proti sobě, ve smyslu zcela autonomních a na ničem závislých konceptů. Jde spíše o rozvíjející se a navzájem mezi sebou polemizující přístupy k základním pravdám o člověku a dobru. Za vznikem každé teorie stojí nějaké myšlenkové a názorové pozadí, ze kterého nová teorie ústí. Podobně jako se nová etapa v dějinách silně vymezuje vůči té předchozí, tak se i autor nově vznikající etické teorie vyjadřuje ke svým předchůdcům, ve většině případů buďto souhlasně nebo přicházejíc s alternativním postupem.

I přes to, že na sebe etické teorie navzájem navazují a zabývají se základními etickými hodnotami, bývají značně nejednotné a rozmanité ve způsobu a podstatě

¹⁴² Srov. JINEK, J.; KŘIŠŤAN, A. Etická teorie a její aplikace-problém pro sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, s. 126

objasňování, v čem tkví mravnost a jak k ní dospět. Zároveň však jsou všechny teoretickými konstrukty, jež se snaží popsat a zlepšit lidskou praxi. Některé se spíše zabývají abstraktními pojmy, jiné se zaměřují více na konkrétní jednání. Některé vytvářejí teoretická, avšak obecná pravidla jednání, příkazy a zákazy. Jiné více spoléhají na lidskou svobodu rozhodování a spíše objasňují cíl, ke kterému by jednotlivá rozhodnutí měla postupně vést.

Jednoduše řečeno, některé etické teorie, například etika péče, mají k praxi blíže. Právě díky svému zaměření, které je orientováno na přirozenou lidskou vztahovost a péči. Oproti tomu Kantova etika je mnohem více abstraktní a v praxi složitěji aplikovatelná, jelikož po člověku požaduje něco, čemu se mnohdy vyhýbá, tedy povinnost a disciplinovanost. Etika péče spíše popisuje běžnou lidskou praxi a snaží se ji zdokonalovat, Kantův racionalismus klade větší důraz na „mělo by být“ a „je třeba“.

Má-li etická teorie blíže k lidské praxi, zdá se snadněji použitelnou pro běžný i profesní život. Sociální pracovník se mnohdy rozhoduje podle vlastní zkušenosti či prospěšnosti, tedy rozhoduje se empiristicky. Rozhodování a jednání dle zkušenosti se zdá být jednodušší a tím pádem i rychlejší. Již několikrát jsem však zmínila, že vlastní úsudek, byť je vzděláván a kultivován, nemusí při řešení etických problémů či dilemat stačit.

Etické teorie zakládající se na zkušenosti a přirozené lidské praxi si získávají v oblasti sociální práce stále větší prostor. Člověk se na jejich základě může rozhodovat a v podstatě si to ani nemusí plně uvědomovat. Proto se mu může zdát Kantův racionalismus příliš abstraktní a nepraktický. Kant ve své teorii používá pojmy a postupy velmi složité a mnohdy čistě filosofické. Důvodem je jeho snaha objasnit pomocí své etické teorie vše, veškerou lidskou praxi, chod světa i etiku. Dalo by se tedy říci, že Kantův racionalismus může být pro laika hůře pochopitelný a aplikovatelný. Avšak jeho myšlenka a celá etická teorie je velmi nosná, byť s ní člověk nemusí plně souhlasit. Pravdou však zůstává, že jde o velmi propracovanou a velmi ambiciózní etickou teorii, jež by neměla být opomíjena ani v dnešní době.

Líbivost a jednoduchost nejsou těmi správnými kritérii pro výběr konkrétní etické teorie, jež se má následně stát revizorem či kritikem lidského jednání a rozhodování. Z toho důvodu je vhodné uvádět, objasňovat konkrétní etické teorie v časovém sledu a návaznosti tak, jak ve své podstatě vznikaly. Nejde o alternativní

postupy řešení, ale o neustále se vyvíjející pohled na etiku, člověka a hledání vztahu mezi nimi.

Cílem spolupráce mezi sociálním pracovníkem a klientem je dospět do bodu, kdy klient již nadále pomoc sociálního pracovníka nepotřebuje, dokáže se v problémových situacích rozhodovat samostatně. Cílem tedy je převzít zodpovědnost, umět si v budoucnu poradit bez cizí pomoci. Jinak řečeno, vést klienta k eticky zodpovědnému životu, snáze rozpoznávat dobro od zla a následně se snažit dobro konat. Stejně mety se snaží dosáhnout i etické teorie, byť používají ještě obecnější pojmenování a tím je člověk.

Tím chci říci, že jakákoliv etická teorie je využitelná v praxi sociální práce. Nejen, že mají obě oblasti podobný cíl, ale zároveň je spojuje ten, komu jsou obě oblasti určeny, tedy člověk. Sociální pracovník i klient se rozhodují sami podle sebe. To, jak se každý z nich rozhodne, odpovídá tomu, jaký je člověk. Osobnost, ani individuální svědomí nelze od profesní role plně oprostit. Pokud tedy člověk kultivuje a zdokonaluje rozhodování i následné jednání, projeví se tento pokrok i v profesní oblasti.

Prvním krokem ke skutečné profesionalitě, nejen v oblasti sociální práce, je uvědomit si důležitost etiky v životě každého člověka. Poté se na ni člověk konkrétně zaměří a snaží se ji začlenit do svého života. Tento bod má dvě fáze, v první člověk většinou o důležitosti etiky mluví, sám si ji připouští, ale zatím se mu ji plně nedaří do rozhodování či jednání přenést. V druhé již etické hodnoty nejen že zohledňuje, ale uznává je jakožto základní kritéria rozhodování. Proces osvojování nemusí vypadat vždy přesně tak, jak jsem ho popsala, avšak mnohdy ano. Tento proces lze pomocí etických teorií usnadnit, jelikož poskytují zásady rozhodování i směr, kterým by se mělo jednání řídit.

Pro každou společnost je důležité, aby byla vystavěna na spravedlivých principech a její členové žili mravně. Dnes se občas stává, že lidé uznávají pouze tu oblast etiky, jež vytváří ve společnosti zákony. Avšak tím není její obsah vyčerpán a opomíjí se tím mnohé hodnoty i přínos etiky. Proto vidím jako velmi důležité a nosné vzdělávání budoucích generací (nejen lidí všeobecně, ale i sociálních pracovníků) v etice, jako takové. Šířit dál etické hodnoty a teorie tak, aby se svět stával stále lepším místem k životu, byť nikdy nebude místem dokonalým.

5 Závěr

V této diplomové práci jsem se snažila poukázat na důležitý rozměr sociální práce a tím je lidskost a fakt, že sociální pracovník je vždy primárně člověk, stejně jako klient. Každý člověk by měl usilovat o mravnost ne kvůli druhým, ale kvůli sobě samému. Protože každý člověk je sám sobě největším obhájcem i soudcem zároveň. Avšak právě důraz na člověka v každé oblasti jeho života přináší, jako svou nezbytnou součást, etiku a s ní spojený proces zdokonalování. Etika nejenže poukazuje na základní hodnoty, ale zároveň upozorňuje na důležitost objektivizace rozhodování i následného jednání. Eticky správné jednání vždy nevzniká následováním svévole či netříbeného osobního úsudku.

Vzdělávání v oblasti etiky i etických teorií již při studiu na vysoké či střední škole přináší budoucímu sociálnímu pracovníkovi jistou výhodu nejen pro člověka samotného, ale i pro potenciálního zaměstnavatele. V dnešní době je kladen velký důraz na praxi a zkušenosti, těmi bohužel většina studentů nedisponuje. Avšak schopnost rozhodovat se eticky správně a schopnost etické argumentace mohou do jisté míry nahradit zkušenosti. Sociální pracovník, který ovládá a řídí se etickými hodnotami, je schopen objektivně zdůvodnit svá jednání a zároveň již při samotném rozhodování nezohledňuje pouze vlastní názor.

Nezkušenost v tomto oboru je mnohdy velkým handicapem, s tím se musí každý začínající sociální pracovník smířit. Zároveň si díky tomu uvědomuje, že je teprve na začátku své cesty. Není neomylný, a proto je třeba se neustále zlepšovat, zdokonalovat své schopnosti i znalosti. Byť svůj profesionální úsudek tříbí již během studia, teprve s pomocí vlastní praxe jej bude schopen revidovat a aktualizovat získanou zkušeností. To je však pouze jeden pohled na věc.

Druhý je k začínajícímu sociálnímu pracovníkovi pozitivnější. Tento pohled zahrnuje etiku a její schopnost aplikace v procesu rozhodování. Pokud je k eticky správnému rozhodování člověk veden již během studia, získá tím určitý nadhled nad vlastní intuicí. Vlastní hodnoty a vlastní přesvědčení jsou mnohdy omylné, pokud nejsou tříbny pomocí etiky a etických teorií. Bude-li však člověk veden k etice, bude posléze schopen zohlednit etické hodnoty již během rozhodování i následného jednání a zároveň bude schopen etické argumentace.

Začínající sociální pracovník zůstává stále pokorný, jelikož si je vědom důležitosti praxe, avšak vychází ze školy již s určitou jistotou o kvalitě vlastního úsudku. I zde je potřeba zdůraznit, že dochází ke zlepšování a zdokonalování během celé praxe, avšak člověk začíná s určitým pevným bodem a jasnou představou.

V první kapitole této práce jsem uváděla, že sociální pracovník je jistým prostředníkem mezi klientovým světem a jeho požadavky a většinovou společností. Ze své pozice má tedy možnost ovlivňovat obě tyto roviny podle toho, jak situaci vyhodnotí. Ne vždy je problém na straně klienta. Mnohdy jsou společenské struktury nastaveny tak, že na ně klient nedosáhne. V takové situaci je vhodné zasáhnout a pokusit se tyto struktury změnit tak, aby byly spravedlivé. Aby si však této nevyváženosti sociální pracovník všiml, musí být citlivý k etickým hodnotám. Sledovat je v každém konkrétním případě, řídit se jimi a pracovat s nimi.

Následování etických hodnot v rámci jednotlivých etických teorií dále napomáhá uvědomit si podstatu a cíl sociální práce. Především pouhé byrokracii a chladné profesionalitě bez jakékoliv lidské vřelosti. Cílem sociální práce přeci nejsou formuláře a kolonky, ale jedinečný a neopakovatelný člověk. Špatnou kvalitu a úroveň sociálních služeb není možné nahradit či omluvit množstvím klientů. Bohužel se tak někdy děje a mnohdy k tomuto přispívá společnost sama svým postojem.

Jednotlivé etické teorie přinášejí vždy do jisté míry specifický pohled na základní etické hodnoty a svou vlastní metodu či způsob jak tyto hodnoty naplnit a aplikovat v životě každého člověka. Napomáhají člověku pochopit jak realizovat svůj mravní potenciál, jak žít eticky správný a spravedlivý život. Je dobré mít kvalitní povědomí o větším množství etických teorií, spíše než znát pouze jednu. Má-li člověk přehled, může svou zvolenou teorii podrobovat reflexi a kritice, pokud obstojí, prokáže tím svou kvalitu.

Na sociálního pracovníka bývá mnohdy vyvíjen tlak ze strany zaměstnavatele i společnosti, aby pracoval dostatečně rychle a zároveň kvalitně. Bude-li etické hodnoty začleňovat do procesu rozhodování a následně trénovat, bude posléze schopen rozhodovat se a jednat rychleji, přesněji a zodpovědněji. Etické teorie lze dále využít k reflexi vlastních názorů a kultivaci svého svědomí, na základě čehož by se každý měl rozhodovat.

Cílem této diplomové práce bylo popsat a analyzovat tři vybrané etické teorie. Dále také objasnit přínos etických teorií nejen pro sociální práci, ale každého člověka

obecně. Etické teorie napomáhají kultivovat a vzdělávat svědomí a přispívají k eticky správnému rozhodování sociálních pracovníků. Dalo by se říci, že každá etická teorie je přínosná pro pomáhající profese, jelikož se všechny zabývají základními etickými hodnotami. Přeneseně lze říci, že všechny usilují o to, aby člověk vedl zodpovědný a mravně hodnotný život.

Každá teorie však akcentuje jinou hodnotu, jakožto zásadní. Proto se i hlavní přínos pro sociální práci trochu odlišuje. Kantova etická teorie posiluje schopnost člověka, sociálního pracovníka autonomně a zároveň zodpovědně se rozhodovat. Humova etika naopak klade důraz na lidské společenství, tedy na nejbližší i sociální prostředí, v němž klient žije nebo ze kterého pochází. Etika péče, jakožto poslední rozpracovaná teorie v této práci, se zabývá lidskou vztahovostí a staví do středu práce s lidmi důvěru, empatii a vztah.

Poslední kapitola zhodnotila získané poznatky a přinesla závěry, k nimž jsem v průběhu psaní dospěla. Sama za sebe jsem si uvědomila jak zásadní a důležitou pozici etika, potažmo etické teorie v oblasti sociální práce zastávají. Zároveň však toto uvědomění znamená pouze začátek cesty, jelikož cílem je, si základní etické hodnoty a teorie osvojit, řídit se jimi, žít s nimi a podle nich. Jednoduše řečeno, formovat sebe sama.

Poznatky z této diplomové práce mohou být přínosné jak pro sociální pracovníky, studenty tohoto oboru, tak ve své podstatě kohokoliv, kdo má zájem rozvíjet své lidství pomocí etiky a jejích teorií.

6 Seznam použité literatury

ADAMS, R.; DOMINELLI, L.; PAYNE, M. *Social Work: Themes*. 2.vyd. New York: PALGRAVE, 2002. ISBN 0-333-98593-1.

BANKS, S. *Ethics and Values in Social Work*. 2.vyd. New York: PALGRAVE, 2001. ISBN 0-333-94798-3.

CUMMINS, R.C.; CHRISTIANO, T.D. *Modern Moral and Political Philosophy*. California: Mayfield Publishing Company, 1999. ISBN 0-7674-0283-9.

GILLIGAN, C. *Jiným hlasem*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-402-8.

HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*. Praha: FILOSOFIA, 1994. ISBN 80-7007-061-7.

HELD, V. *The Ethics of Care- Personal, Political and Global*. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 0-19-518099-2.

HENRIKSEN, J-O.; VETLESEN, A.J. *Blízke a vzdálené*. Boskovice: ALBERT, 2000. ISBN 80-85834-85-5.

HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*. Praha: Jan Lachter, 1899.

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: TRITON, 2003. ISBN 80-7254-329-6.

JÍNEK, J.; KŘIŠŤAN, A. Etická teorie a její aplikace-problém pro sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2011, roč. 2011, č. 2, s. 125-131.

KANT, I. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0507-5.

KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976.

Kantův kategorický imperativ. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-096-3.

- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-181-6.
- MATUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- NODDINGS, N. *Caring: A feminine Approach to Ethics & Morad Education*. Berkley: University of California Press, 1984. ISBN 0-520-05043-6.
- RADCLIFFE, E.S. *Hume*. Bratislava: PT, 2005. ISBN 80-88912-98-9.
- RÖD, W. *Novověká filosofie II*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-109-9.
- SCRUTON, R. *Kant*. Praha: ARGO, 1996. ISBN 80-85794-92-6.
- SLOTE, M. *The Ethics of Care and Empathy*. New York: Routledge, 2007. ISBN 0-203-94573-5.
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 2.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005. ISBN 80-86429-36-9.

7 Abstrakt

PATEROVÁ, J. *Racionalismus a empirismus v etice sociální práce*. České Budějovice, 2013. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce doc. T. Machula, Ph.D., Th.D.

Klíčová slova: etická teorie, racionalismus, empirismus, etika péče, sociální práce, motivace, moc.

Tato diplomová práce se zabývá etickými teoriemi v sociální práci. Zhodnocuje přínos etických teorií pro oblast sociální práce obecně a následně i konkrétně, rozpracováním tří vybraných etických teorií – Kantovy racionalistické etiky, Humovy empiristické etiky a etiky péče. Poukazuje na důležitost eticky správného rozhodování, s čímž souvisí i znalost základních etických hodnot. Obojí je nezbytnou součástí profesionality sociálního pracovníka. Etické teorie přispívají k lepšímu pochopení etiky a přicházejí s teoretickým návodem, jak lze etické hodnoty aplikovat v praxi.

8 Abstract

Rationalism and empirism in ethics of social work

Key words: ethical theory, racionalism, empirism, ethics of care, social work, motivation, control.

This diploma thesis deals with ethical theories in social work. It evaluates the contribution of ethical theories to social work in general and then also specifically by elaborating three selected ethical theories – Kant’s rational ethics, Hume’s empiricist ethics and ethics of care. This thesis points to the importace of ethically correct decision making, which is related to the knowledge of fundamental ethical values. Both are an essential part of professionalism of a social worker. Ethical theories contribute to a better understanding of ethics and come with theoretical instructions how to apply ethical values in practice.